ЧАСОПИСИ
II. ПРИМЕРАК

KNJÏŽEVNÏ JUG

Кн. 1
1918

GOD·I BROJ·1

SADRŽAJ

1 JANUAR 1918

I. ZADACI VREMENA . . . . . Niko Bartulović
II. IMPERATRIX . . . . . Ivo Vojnović
III. ИКАР . . . . . Анте Тресић-Павичић
IV. PO TRIDESETIH LETIH . . . . . Dr. J. A. Glonar
V. MAJKA MARGARITA . . . . . Vladimir Nazor
VI. BESKUĆNICI . . . . . Dinko Šimunović
VII. KRŠ . . . . . Mirko Korolija
VIII. МИЛУТИН БОЈИЋ . . . . . Владимир Ћоровић
IX. PJESME OSAME . . . . . Jerolim Miše
X. EX PONTO . . . . . Ivo Andrić
XI. STARI PANJ . . . . . R. Katalinić-Jeretov
XII. ПЕСМЕ . . . . . Walt Whitman
XIII. KAZALIŠTE I MUZIKA . . . . . Arbiter
XIV. PREGLED:
— Akordi Ive Vojnovića . . . . . (*N. Bartulović*);
— Istarske priče V. Nazora . . . . . (*U. Donadini*);
— Kumičićeva „Erna Kristen" . . . . . (*I. Andrić*);
— Petra Petrovića „Mrak" . . . . . (*N. B.*);
— Arsena Wenzelidesa knjiga o Vojnoviću . . . . . (*V. Č.*);
— Novele Rikarda Nikolića . . . . . (*N. B.*).
XV. BILJEŠKE. — OD UREDNIŠTVA.
XVI. Umjetnički prilog: HRIST . . . . . Ivan Meštrović

Naslovni list i inicijale izradio prof. Tomislav KRIZMAN.

„KNJIŽEVNI JUG" izlazi 1 i 16 svakog mjeseca, i staje: na tri mjeseca K 8, na pola godine K 16, na cijelu godinu K 32. Pojedini broj K 2·50. Zbog velikih troškova i cijena koje se još uvek penju ne moguće je ikome dati popust. Pretplata se šalje **unapred.**

Rukopisi, pisma i sve što se tiče uredništva slati na glavnog urednika: **Niku Bartulovića.** Zagreb, Gundulićeva ulica 29. — Preplatu valja slati na Upravu lista: Zagreb, Gundulićeva ulica 29.

Povjerenici „Književnog Juga"

U *Banjaluci* . . . . . g. Božidar VIDIĆ
U *Benkovcu* (Dalm.) g. Ljubomir JURKOVIĆ
U *Beču* . . . . g. Dr. František SEDLAČEK
U *Boboti* (Vukovar) g. Branko VUKDRAGOVIĆ
U *Bos. Novom* . . . . . g. Đuro BANJAC
U *Daruvaru* g. Dr. Danilo STOJIŠAVLJEVIĆ
U *Donjem Vakufu* . . g. Jovan OBRADOVIĆ
U *Irigu* . . . . . g. Vasa ISAILOVIĆ
U *Karlovcu* . . . . . g. Dušan KOKOTOVIĆ
U *Konjicama* (Štaj) . . . g. Srećko PUNCER
U *Ljubljani* . . . . g. Davorin SLADONJA
U *Metkoviću* . . . . . g. Ivan JERIĆ
U *Nov. Gradišci* g. Dr. Đorđe BRANKOVIĆ
U *Nevesinju* . . . . . g. Stojan ČUPKOVIĆ
U *Pragu* . . . . . g. Nikola ĐURIŠIĆ
U *Prijedoru* . . . . g. Mladen STOJANOVIĆ
U *Rumi* . . . . . g. Dušan ŠEVIĆ
U *Sarajevu* . . . . g. Dr. Pavao MITROVIĆ
U *Slav. Brodu* . . . . . g. Stjepan BODA
U *Splitu* . . . . . g. Branko NIŽETIĆ
U *Srem. Karlovcima* . . . g. Nikola KOTUR
U *Starigradu* (Hvar) . . . g. Dinko POLITEO
U *Supetru* (Brač) . . . . g. Tomo BELLOTI
U *Sutivanu* (Brač) . . . g. Niko ŠTAMBUK
U *Travniku* . . . . . g. Zvonimir SERTIĆ
U *Trogiru* . . . . . g. Šimun LOVRIĆ
U *Varaždinu* . . . . g. Branko SVOBODA
U *Vinkovcima* . . . . . g. Jovan BANDUR
U *Visu* (otok Vis) . . . . . g. Dinko PUŠIĆ
U *Zadru* . . . . . g. Vinko KISIĆ
U *Zenti* . . . . . g. Svetozar VUJIĆ
U *Zemunu* . . . . . g. Mirko SEUNIK
i g. Fedor AVAKUMOVIĆ
Za 42. diviziju na ratištu g. Milutin MIRIĆ

Imena one gospode povjerenika od kojih još nismo dobili definitivnog odgovora nisu mogla ući ovdje. Isto tako i oni koji su se tek javili ili na koje su nas upozorili prijatelji, ući će tek u drugi broj. Povjerenici su ovlašteni da mogu i preplatu primati, i da se u opće u svakom pogledu nađu na ruci pretplatnicima u koliko je to moguće.

Ako se kome ne svidi prvi broj, poslat na ogled, molimo da nam se neoštećen povrati. Drugi broj slaćemo samo onima koji su pretplatu položili.

Uprava „Književnog Juga".

SADRŽAJ

I. PESME U STIHU I PROZI.

Alaupović Tugomir: Stijene 100
" " Na grobu pjesnikovu 227
Albrecht Fran: Prorok 383
Albreht Ivan: V samoti 307
Andrić Ivo: Ex ponto 34, 64
" " Povratak 270
" " San 383
Angjelo Danko: Pjesma naša 134
" " Petru Preradoviću 232
" " Odmazda! 407
Bezruč Petr.: Śleske pjesme 384
" " Ko će na moje mjesto? 387
Bržezina Otokar: Mnoštva 387
Domjanić Dragutin M.: Vjera u proljeće 302
Glaser Janko: Poet 440
Glumac Đorđe: Crni konjanik 198
Gruden Igo: Naskok 110
" " Iz cikla »Slike z Adrije« 414
Hrvaćanin Jovanka: Mesečina 338
Katalinić-Jeretov Rikard: Stari panj 38
" " " Pred zoru 318
Korolija Mirko: Krš 26
" " Ime 261
Kozak Ferdo: Pesem upornikov 448
Lovrić Božo: Prosjaci 285
Marušić F. D.: Zvona 283
Meško Ksaver: Pesmi ponosnih 185
Milković Zvonko: Na poldanici 186
" " Lutanje samoćom 400
Milošević Momčilo: Pred saznanjem 311
Miše Jerolim: Pjesme osame 32, 338
Nazor Vladimir: Majka Margarita 21

Pfannova Dora: List 151
" " Prince charmant 455
Pintar Tomislav: Krizantema 346
Polić Nikola: Rana proljet 277
Rehar Rado: Dve pesmi 282
Samec Janko: Večerna pesem 325
Savić Anica: Joffroy Rudel 118
" " Dante u Apeninu 395
Šantić Aleksa: Naš apostol 50
" " Pobednik 174
" " Prolog (Pesniku narodnog jedinstva) 209
" " Otac 435
Tomašić Kuzma: Zadivljene oči 79
" " Na zmijinjem gumnu 329
Tresić-Pavičić Ante: Ikar 13
" " " U kalupu alemne riječi 178
" " " Miris vjekova 365
Vidaković Miloš: Zmaj Ognjeni Vuče 64
" " Dva soneta 450
Vojnović Ivo: Poklon pjesnika (M. M. Strozzi) 49
Whitman Walt: Pesme 38
Wiesner Ljubo: Odmor u zeleni 127
" " Crkve (Fragmenat) 447

II. PRIPOVETKE I DRAME.

Bartulović Niko: Paklena 141, 191
Cankar Ivan: Brlinčkov Miha in Tičkov Grega 175
Car-Emin Viktor: Ne dolaze 119
" " " U kavezu 436
Čorović Svetozar: Pavlov kaput 303
Janković Milica: Čekanje 60
" " Invalid 319
Janković Vladimir M.: Smrt druga 331
Jevtić Borivoj: Saputnik 152
" " Uboga sreća 451
Mašić Branko: Trojica 401
Nazor Vladimir: Šarac 262
Novačan Anton: Prvi greh 391
Popović Laza: Vankina pripovetka 173
Sekulić-Stremnicka Izidora: Đakon Bogorodičine crkve . . . 373
Šimunović Dinko: Beskućnici 21

Šorli Ivo: Na novini 55, 128
Vojnović Ivo: Imperatrix 4, 51, 112

III. ČLANCI.

Bartulović Niko: Zadaci vremena 1
" " Politički nazori P. Preradovića 239
" " Kulturno jedinstvo i Slovenci 257
Bazala D Albert: O P. Preradoviću kao misliocu 220
Čorović Vladimir: Milutin Bojić 28
" " Za književno jedinstvo 89
" " P. Preradović prema Srbima 232
" " Utisci iz Praga 397
Černy Adolf: Narodni Divadlo u Pragu 361
Demetrović Juraj: Književnik i društvo 433
Dobronić Antun: Stvaralački duh u muzici 135
Glaser Janko: Nekaj misli o O. Župančiču 71
Glonar dr. J. A.: Po tridesetih letih 15
Glušac dr. Vaso: Uspomene na Petra Kočića 441
Gorenčević Iljko: Slikarstvo P. Dobrovića 456
Ilešić dr. Fran: Jezik u nacijonalnom razvoju Slovenaca 69
" " P. Preradović v Slovencih 228
Ivić dr. Aleksa: Dr. Konstantin Jireček 131
Konjović Petar: Claude Debussy 312
Kveder Zofka: Podlimbarski 307
Lah dr. Ivan: Nova Cankarjeva knjiga 271
Loboda Anton: Za kulturno zedinjenje Jugoslovanov 291
Matavulj Sima: Ženske glave u »Gorskom Vijencu« 101
Miletić J.: Preradovićeva ispravljena »Utjeha« 326
Nagy dr. J. D.: Preradovićev prevod »Petog Svibnja« 327
Pavlović Radivoj: Isidor Bajić 408
Res: Ljubavna lirika P. Preradovića 247
Šavić Milan: Nešto o Maksimu Crnojeviću 187
Vodnik dr. Branko: Preradović kao Slavenofil 210
" " Varijante Preradovićeve ode »Bogu« 325
Zatočenik: Nacionalna književnost 169, 278, 340, 414

IV. PREGLED

Andrić Ivo: Dr. T. Kumičić: Erna Kristen 45
" " M. Domjanić: Kipci i popevke 159
" " »Pisma jednog vojnika« 467

Bah Josip: K prevodima Vojnovićevih djela 471
Bartulović Niko: I. Vojnović: Akordi 42
" " P. Petrović: Mrak 46
" " R. Nikolić: Djeca majke zemlje 47
" " V. Car-Emin: Starci 84
" " M. Arcibašev: Sanjin 86
" " Ljubljanski Zvon 161
" " M. Nikolić: Knjiga pjesama 205
" " Dom in Svet 291
" " Slovan 353
" " Svečanosti »Nar. divadla« u Pragu 421
" " F. Horvat-Kiš: Nasmijani udesi 426
" " Uz naše češke prevode 430
Chlapec-Gjorgjević dr. Julka: Z. Kveder: Hanka 425
Čorović Vladimir: A. Wenzelides: Ivo Vojnović 46
" " Srpski pisci kod Hrvata 82
" " Dr. Cvjetkovića »Povjest dubrovačke republike« 356
" " Zmajevi »Gjulići uveoci« 468
Donadini U.: V. Nazor: Istarske priče 43
Glonar dr. J. A.: F. Milčinski: Tolovaj Mataj 164
" " Družba sv. Mohorja 202
" " Savremenik 288
" " Fr. Levstik: Martin Krpan 350
Grčić Jovan: † Stevan V. Popović 206
Ilijić Stj.: O »Lopudskoj sirotici« 253
Kašanin Milan: Dvorniković: Sterilnost trascedentalne metode u savremenoj filozofiji 165
Kašanin Milan: K. Strajnić: Studije 354
" " M. Košćina: Suor Maria Immacolata 427
Kosanović Sava: Naša prevodna književnost 166
Kozak Juš: M. Bego: U očekivanju 160
Lebl Paulina: O transkripciji stranih osobnih imenica 357
Lovrić Božo: Narodno pozorište u Pragu 422
Magarašević M.: Ivićeva Istorija Srba u Ugarskoj 292
Marković dr. Zdenka: † Stanislaw Tarnowski 207
" " † Lucyan Rydel 430
Marković dr. Željko: Rad hrv. prirodoslovnog društva 163
Milković Zvonko: Za ekavštinu 349
Mitrović dr. P: Slavistika u Nemačkoj 203
Res: U. Donadini: Kamena s ramena 86
" A. Petravić: Treće studije i portreti 350
Rešetar dr. M.: K prevodima Vojnovićevih dela 424

Skarić V.: Nove knjige o srpskom ustanku 351
Thaller dr. L.: Noviji časopisi za popularizaciju prirodnih naukâ . . . 429
" " Dr. Alojz Zalokar: O ljudskom zdravlju 472
Tućan dr. Fran: Dr. F. Bubanović: Slike iz kemije 469
Vodnik dr. Branko: Život P. Preradovića 251
" " Milica pl. Novaković-Gjurkovečka 253
" " Preradović i Kraszinski 255
Votar dr. I.: Dvije umjetnice (Nasta Rojc i Mila Wod) 293

V. KAZALIŠTE I MUZIKA

— Jurković: Posljednja noć; — Čajkovskij: Pikova dama; — Nicolai: Vesele žene Windsorske; — De Musset: Sviječnjak . . . 39
— Ogrizović: Objavljenje; — P. Petrović: Pljusak; — M. Šenoa: Kako Vam drago; — Zajc-Širola: Ban Leget; — Donizetti: Lucia di Lammermoor 155
— Jugoslavenski koncerat »Lisinskoga« (piše Dragan Plamenac); — P. Konjović: Vilin veo 199
— M. Arcibašev: Ljubomor; — H. Ibsen: Divlja patka; — F. Lhotka: Minka 286
— Miletić: Boleslav; — M. B. Janković: Prva ljubav; — M. Bogović: Matija Gubec 347
— Smetana: Prodana nevesta; — Vrlicky: Noć na Karlštejnu; — Sofoklo: Edip 419

VI. BELEŠKE

— Proslava Iva Vojnovića; — Pesnički jubileji; — Iz historije crkve hrv.-slav. Srbâ; — »Proljetni Salon«; — Društvo umetnosti 47
— Proslava pedesetgodišnjice Marije M. Strozzi; — Novi kazališni intendant; — Slovenska socijalna Matica; — Iz »Proljetnog Salona«; — Medicinski fakultet 87
— Vojnovićeva proslava u Osijeku; — Naše edicije; — »Izložba«; — Natječaji »Mat. Hrvatske« 167
— Meštrovićeva izložba u Londonu; — Naše edicije; — Stj. Orlov: Iz moje poezije; — »Ilustrovane Novosti«; — Natečaj »Zabavne Biblioteke« . . 208
— Program proslave Preradovićeve stogodišnjice 256
— Preradovićeva proslava; — Iz »Slovenske Matice«; — »Ljubljanski Zvon«; — Duje Balavac: Ratni soneti 295
— Posveta Divkovićevih »Besjeda«; — Stare hrv. apokrifne priče i legende; — »Tonček Tomaš«; — Skupština slov. gledališkega konzorcija; — Srpski pesnici; — Izdanja »Mat. Hrvatske«; — Monografije o hrv. umetnosti; — Nakladništvo Đ. Đurđević 358

— Glavna skupština »Društva Hrv. književnika«; — Književnici za našu decu 431
— Uz pesme »Miris vjekova« i »Slike z Adrije« (ispravak) 472

VII. UMETNIČKI PRILOZI

Ivan Meštrović: Hrist.
Tomislav Krizman: Na verandi.
Fran Tratnik: Slepci na solncu.
Jerolim Miše: Crteži.
Anka Krizmanić: Ornamenti za portret Preradovića.
Hinko Juhn: Studija.
Joza Kljaković: Mlečani prodaju dalmatinske devojke Saracenima.
P. Dobrović: Venus. Portret
Anka Krizmanić: Plesovi Leistikowljeve (u tekstu; — Str. 156, 158, 250).

KNJIŽEVNI JUG

KNJIGA I, BROJ 1. 1 JANUAR 1918.

ZADACI VREMENA

Ima ciljeva, koji su, tako reći, izvan vremena i prostora, nad svim prolaznostima i epohama, mimo svih ogradâ i plemenâ, i oni su — nebesa čovječanstva. No ima opet vremenâ, kad sve dobija stanovitu potenciju života i aktuelnosti, kad čitav svijet kao da istupi napred iz tamne pozadine beskrajnosti, i sve spirale razvoja, poput razbješnjelih zmijâ zasikću nam upravo kraj ušiju, podškakljaju nas pod sam živac svijesti i ništa više ne može da nam ostane ravnodušno, ničemu da budemo tuđi, već samo izgaramo od želje za supatnjom.

U takvim vremenima su i vječni ciljevi bliži. Snaga vremena skida ih sa njihovog izvanvremenskog, apsolutnog pijedestala i podređuje ih sebi. Vrhovni ciljevi postaju tako zadaci vremena, koje toliko znači u uzdizanju k njima, da može da obuhvati u se — barem za naše smrtničke zjenice — i njihove vječne sadržine.

Ciljevi francuske ili kršćanske revolucije u zadnjim svojim korjenima jednaki su, i to su baš ti vječni ciljevi. Ali ipak za naše mozgove, koji trebaju predočbene podloge, oni postoje samo kao induktivni zaključak svih epohalnih ciljeva konkretne historije. Razmišljanje ih je tako zgusnulo u formule iza kako ih je pročistilo od svega prigodnoga i okolišnog.

Nije tim dakle ništa umanjeno na njihovu značenju, ako na čelu ovog članka stavih, mjesto napadnog naslova »Vječni ciljevi«, čedniji i, što je glavno, konkretniji naslov: »Zadaci vremena«. Tako mogu da govorim izravnije i stvarnije, da budem jasniji i pristupačniji, a da opet ni za vlas ne učinim krivo ideji apsolutnog, koja je, bar za mene, ipak najdublji izvor i bit svega ovog prolaznog i stvarnog.

Praktični zadatak svakog pojedinca, kao i svake skupine u životu dâ se označiti sa dvije riječi: Pravo raditi. Ovo se dâ još jasnije rastaviti u dvoje: Pravo vidjeti i smjelo raditi.

Pravo vidjeti je potencijalna energija svakog uzdizanja, a smjelo raditi je njena kinetička ekvivalenta. I zlo i dobro zavisi od tog dvojeg. U konkretnom slučaju, nesreća je uslijedila zbog toga, što bijaše nestalo i jednog i drugog ili je jednome nedostajalo drugo. Od tog dvojeg nezna se što je gore. Prvo rađa trulež, koji je spremao katastrofu apatijom snobizma i idijotskog eudamonizma. »Pravo vidjeti bez onog drugog daje pak zlo, koje nosi najveću moralnu odgovornost za sve što se je dogodilo: — one koji poput Danteovog pape učiniše »per viltà il gran rifiuto« i prepustiše trgovcima da se razmeću u hramu u kojem bi imao da vlada Duh. Treća mogućnost rodila je najdirektnijeg krivca: grubu i surovu silu, koja se je, da bude još grubljom, podigla da uništi i ono malo pravog vidjenja, što joj je još ometalo račune i bacalo svijetlo pravde na njena djela.

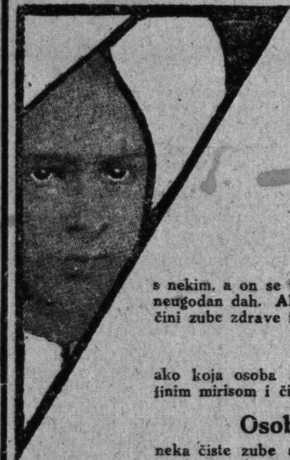

Svi, koji zaudaraju iz ustiju,

kada s nekim razgovaraju, uvijek mu sasmå blizu šapuću tik do nosa. To je vrlo neugodno, pa ih upozorite na **Alem prašak,** koji zube bijeli a vonj s mjesta odstranjuje.

U kazalištu

vam se dogadja, da vam netko cijeli užitak pokvari, jer zaudara iz ustiju pa u mjesto da gleda na pozornicu, kao hotimice vam duva u lice. **Alem prašak** poljepšava zube i daje svježi miomirisni dah od ruže iz ustiju.

Vi razgovarate

s nekim, a on se uklanja blizini vaših ustiju, jer ne može podnositi neugodan dah. **Alem prašak** osvježuje dah sa ugodnim mirisom i čini zube zdrave i bijele.

Cijeli stan zasmrdi,

ako koja osoba zaudara iz ustiju. **Alem prašak** osvježuje dah finim mirisom i čini zube bijele i zdrave.

Osobe, koje trpe na stomaku,

neka čiste zube s **Alem praškom,** od njega postaje dah iz ustiju svjež ugodan a zubi bijeli i zdravi.

Osobe, koje trpe od zubobolje

upotrebljuju **Alem prašak,** koji štiti od zubobolje, čini zube jake i zdrave i odstranjuje s mjesta neugodan vonj iz ustiju.

Ures lica

jesu lijepi bijeli zubi. **Alem prašak** poljepšava zube, štiti od zubobolje i podaje ugodan miomiris iz ustiju.

Zubni kamen

napadno brzo razklima zube, a dah iz ustiju postaje za vašu okolicu nesnosan. — **Alem prašak** odstranjuje zubni kamen, čini dah ugodan i svjež a zube zdrave lijepe i bijele.

Alem prašak imade ovaj natpis

Alem

عالم توزی
دیشلری بیاض ایدر و آغزندن غایت
كوزل قوقوسی ویرن بر توزدر !

Cijena originalne kutije K 1·50.

Glavno skladište

Nobilior Drogerija

Zagreb, Ilica 34.

Tiskom Hrvatskog štamparskog zavoda, d. d. u Zagrebu.

KNJIŽEVNI JUG

GOD·I BROJ·6

SADRŽAJ

16 MARTA 1918

I PROLOG, Pesniku Narodnog Jedinstva . . . . Aleksa Šantić
II PETAR PRERADOVIĆ KAO SLAVENOFIL Dr. Branko Vodnik
III O PRERADOVIĆU KAO MISLIOCU . . . . . Dr. A. Bazala
IV НА ГРОБУ ПЈЕСНИКОВУ . . . . . Тугомир Алауповић
V PETER PRERADOVIĆ V SLOVENCIH . . . . Dr. Fr. Ilešić
VI PETRU PRERADOVIĆU . . . . . Anđelo Danko
VII PETAR PRERADOVIĆ PREMA SRBIMA . . Vladimir Ćorović
VIII ПОЛИТИЧКИ НАЗОРИ П. ПРЕРАДОВИЋА Нико Бартуловић
IX LJUBAVNA LIRIKA P. PRERADOVIĆA . . . . . Res
X PREGLED
— Život Petra Preradovića . . . . . (*B. Vodnik*)
— Milica pl. Novaković-Gjurabojska . . . . . (*B. V.*)
— O „Lopudskoj sirotici" . . . . . (*Stj. Ilijić*)
— Preradović i Krasinski . . . . . (*B V.*)
XI BELEŠKE
XII SLIKA P. PRERADOVIĆA sa ornamentima i vinjetom.

„KNJIŽEVNI JUG" izlazi 1 i 16 svakog meseca, i staje: na tri meseca K 10, na pola godine K 20, na celu godinu K 40. Pretplata se šalje **unapred**.

Rukopisi, pisma i sve što se tiče uredništva slati na glavnog urednika: **Niku Bartulovića**, Zagreb, Gundulićeva ulica 29. — Pretplalu valja slati na Upravu lista: Zagreb, Gundulićeva ulica 29.

Preplatnicima i poverenicima

Sa ovom sveskom završava se prva godišnja četvrt našeg izlaska. Vrlo zadovoljna brojem pretplatnika — Uprava »Književnog Juga« mora u prvom redu da zahvali onom velikom broju svojih pretplatnika koji su joj, u punom poverenju, poslali unapred pretplatu za polgođe ili čak čitavu godinu; tim su obezbedili redovno izlaženje lista i umanjili napore koji se ulažu da se, jedino pretplatom, uređuje i administrira jedina zajednička jugoslavenska revija, kojoj je uspelo da se održi na visini, okupivši oko sebe, sem najmlađih, ponajbolje kulturne radnike sa čitavog Slavenskog Juga.

Isto tako ide najlepša hvala i naše poverenike. Njihovom pomoću i staranjem broj pretplatnika znatno se uvećao a pretplata se slala redovitije. Molimo ih još da se svesrdno zauzmu oko prikupljanja obnove pretplate i da se pretplatnički krugovi »Književnog Juga« još više raširе.

One pak pretplatnike, kojima ovim brojem ističe pretplata, molimo najučtivije, da ju čim pre obnove kod svog poverenika ili direktno kod Uprave. Jer kraj današnjeg neizdrživog skakanja cena, nemoguće nam je, i kraj najbolje volje, da ikome i jednu svesku šaljemo na dug.

UPRAVA »KNJIŽEVNOG JUGA«.

Cena ovom broju K 3·—

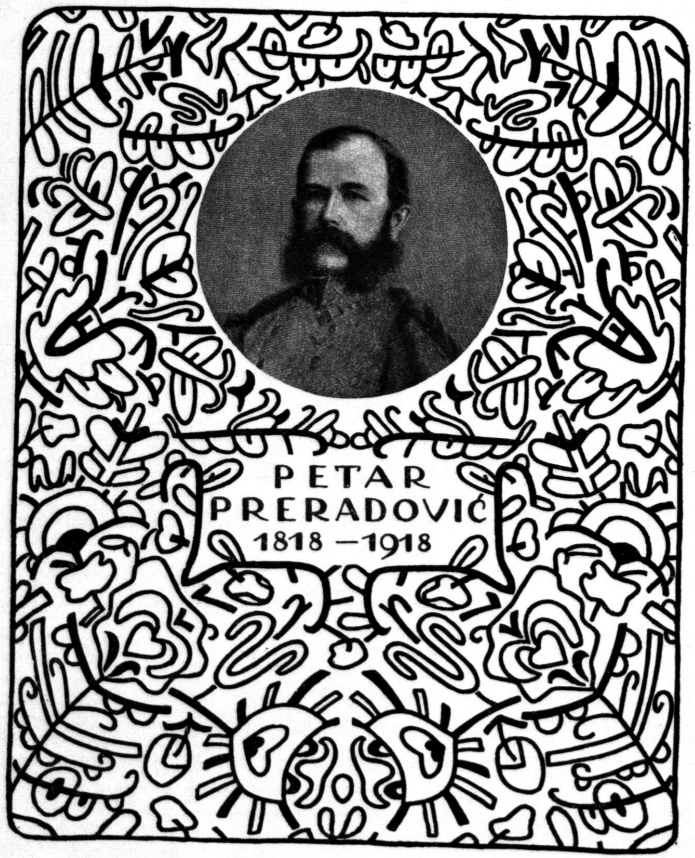

KNJIŽEVNI JUG

KNJIGA I, BROJ 6 16 MARTA 1918

PROLOG

Pesniku Narodnog Jedinstva

Na vrelu brastva oprasmo očiju vid,
I više mi nismo slepi...
Oprasmo mrlje, i krv, i greh, i stid,
I sad smo k'o bogovi lepi!

Gle duše, što ih vekovni točio crv,
U jedan splele se venac —:
Jedna je loza i jedna kraljevska krv
Srb, Hrvat i Slovenac.

Sa naših njiva jedan hori poj
Uz naša rala i brane —:
Tri stara hrasta razdiru magleni sloj
I suncem ogrću grane...

U pokajanju prošle su rane i vred
Što smo ih borbama dugim,
Kada se kobno smejao satana bled, —
Zadali jedni drugim...

S temeljom vere sagradili smo hram,
Podigli stubove trajne;
U kandilima zažegli svešteni plam
Vaskrsne misli sjajne...

U sveto kube molitve diže se glas
Iz grla milijonâ:
Bože bratimstva, Ti večno vodi nas
I štiti od faraona!...

Tamo, gde maše lovorâ zlatni splet,
Sad naši brodovi brode
Svrh bela jedra, olujni šireći let,
Klikće oro slobode.

Na vrelu brastva oprasmo očiju vid,
I više mi nismo slepi...
Oprasmo mrlje, i krv, i greh, i stid,
I sad smo k'o bogovi lepi!...

ALEKSA ŠANTIĆ

PETAR PRERADOVIĆ KAO SLAVENOFIL

I

U slavenskom svijetu imala je slavenska ideja do početka XIX. vijeka samo dva glasnika: pjesnika Ivana Gundulića i političkog teoretičara Jurja Križanića Nebljuškoga; pjesnik je upirao oči u državu Poljsku, politički teoretičar u Rusiju, oba uzalud: jer Poljska bijaše u onaj čas na početku svoga državnog rasula, a Rusija tek na početku svoga razvitka. Tako je Gundulićev »Osman« ostao samo prosanjana lijepa pjesnička iluzija o državi Poljskoj kao osloboditeljici južnih Slavena, a pojava Jurja Križanića, koji je sanjario o Rusiji kao ujediniteljici svih Slavena protiv sile Germanstva, donijela nam je samo tragiku jednoga velikog čovjeka, sibirskog zatočenika. No ipak ostaje povijesna činjenica: hrvatsko-srpski narod iznio je prvi slavensku ideju, zacijelo od prijeke nužde našega nutarnjeg života, i odonda ima ona da bude bitnim dijelom naše narodne ideologije.

U XIX. vijeku javila se slavenska ideja, pomlađena i jača, u ostalih slavenskih naroda, odakle se dakako živo odbila i u našoj književnosti, gdje je imala svoju lijepu tradiciju. Francuska revolucija, koja je oborila feudalizam, bacila je zublju narodne ideje i u sve slavenske narode, pa se i oni počinju preporađati u novi život. Zanimanje za slavenski svijet je raslo, pa i kod Nijemaca, naročito kad se osjetilo, da su pojedini slavenski narodi živi primjer za Rousseau-ovu ideju povratka k prirodi. U Njemačkoj razvio se studij historije i udaren je osnov indoevropskoj poredbenoj gramatici, pa je proučavanje slavenskoga svijeta, naročito povijesti, jezikâ i književnosti, postalo postulatom nauke. To bijaše povodom osnutka *slavenske filologije* kao samostalne, nove nauke među Slavenima, a prvi slaviste bili su i prvi vijesnici slavenske ideje. U pročelju ovoga rada stoje Česi. Josip Dobrovský, otac slavistike, piše još na jeziku latinskom, ali već snuje, da se za sve slavenske narode uvede jedan pravopis i jedan književni jezik (ruski). On je prvi književnik, kojega su se djela dojmila svega slavenskoga svijeta. U početku bijaše središte toga pokreta u Beču. Tadašnja Metternichova apsolutistička Austrija bila je u najboljim odnošajima s apsolutističkom Rusijom, a u drugu ruku Metternich nije sprečavao naučni rad, smatrajući samo poeziju pogibeljnom za državni poredak. Slovenac Kopitar kao urednik »Wiener Jahrbücher für Literatur« htio je taj list učiniti organom zapadnih slavista, pače želio je, da se u Beču osnuje »Slavische Central-akademie«. Tu, u Beču, izlaze »Srpske Novine«; tu Juraj Šporer hoće da pokrene »Oglasnik Ilirski«; tu je Vuk Karadžić napisao svoj »Rečnik srpskog jezika« i opremio prve zbirke narodnih pjesama. A. Mihanović, koji je uto u Beču učio prava, bavi se komparativnom indoevropskom gramatikom, pa se spominje među kandidatima, što ih je ruska vlada htjela pozvati na katedre za slavistiku na svojim sveučilištima. U jednu riječ, Beč bijaše u početku središte slavistike, a iza toga odrazivala se politička centralistička misao, da se Beč učini i političkim središtem za sve Slavene u monarhiji.

U ukočenoj učenosti staroga Dobrovskoga i Kopitara nije mogla slavenska ideja zasjati pravim sjajem. Ona je trebala svoju mladost kao svaki veliki pokret, a to su joj dala dva rođena Slovaka: češki naučenjak Pavao Šafařík i češki pjesnik Jan Kollár. Oni su učili u Jeni, tada središtu svih težnja njemačkog naroda, i to Šafařík god. 1815., Kollár 1817.-19., dakle u doba, kad je tu narodno gibanje bilo u naponu svoga razvitka. Odavle donijeli su Šafařík i Kollár u slavenski svijet sve misli, što su u to doba nikle u Njemačkoj, kad su Nijemci u velikom otporu prema Francuzima radili oko svoga narodnoga ujedinjenja.

Kollár je u »Slávy Dceri« obradio slavensku ideju pod utjecajem znamenitog Herderova poglavlja o Slavenima u djelu »Ideen zur Philosophie der Menschheit.« Schlözer je prvi izrazio želju, da tko prikaže Slavene kao cjelinu, a Herderovo poglavlje prva je skica takva prikaza. Dobrovský radi naučno u smislu Schlözerovu, a Šafaříkova su djela konačni odgovor na ovu tendenciju: tu je Slavenstvo prvi put prikazano naučno kao cjelina. A u isto doba crta se Slavenstvo kao cjelina i u poeziji — u Kollárovoj »Slávy Dceri.«. Kollárove misli o Slavenstvu primljene su ili izvedene iz Herderovih. Po filozofiji historije njemačkog mislioca zavladat će Evropom u budućnosti zakonodavstvo i politika mjesto ratničkoga duha, a to će biti osnov mira među narodima, pa će i miroljubiv narod slavenski steći svoja prava. Kollár, nazirući u slavenskoj miroljubivosti ideal budućnosti čovječanstva, kako ju je ocrtao Herder, ide za korak dalje, te određuje Slavenstvu u historiji čovječanstva veliku zadaću: ono je na drvetu evropske prosvjete najmlađa grana, što će donijeti plod, kad se ostale grane već iscrpu te isuše; Slavenstvo će preporoditi i voditi čovječanstvo. Slavenska uzajamnost — tu riječ je prvi Kollár upotrijebio — spas je čovječanstva u njegovom povijesnom razvitku. Kollár opaža kod romanskih i germanskih naroda, koji stoje na čelu kulture, opadanje. Rousseau prezire prosvjetu, Voltaire je drski ateist, filozofija Hegela, ateizam sanjarskog Schellinga, Schillerovi »Razbojnici«, Goetheov »Werther« — sve su mu to znaci umiranja kulture romansko-germanske rase. Slavenski osjećaj i miroljubivost — Kollár prvi upotrebljava izraz »golublja duša« — treba zato da poda čovječanstvu novi duševni i fizički život. Tako dok Herder govori o budućnosti jednoga naroda kraj drugoga, na osnovu zajedničkoga rada, Kollár daje Slavenstvu misiju, da ono preporodi čovječanstvo.

Slavenska ideja postala je osnovnim obilježjem preporoda svih slavenskih naroda. Ona je neodoljivo zahvatila svu našu preporodnu inteligenciju, i to bijaše prva i posljednja naša inteligencija odgojena u duhu slavenskom; slavenska ideja bijaše osnovom njezina nazora o svijetu. Zato i bijaše ideologija narodna u ono doba jasna i čvrsta, smjernica svih naših narodnih težnja jedna, slavenska, a sav naš narodni život bogat i produktivan. Bez slavenske ideje ne može se ni zamisliti naš narodni preporod: ona je prva poticalica svih čina naših preporoditelja, osnov svega njihova mišljenja i osjećanja. Probijali i utirali su joj putove svakako pre-

porodni pjesnici; oni se od reda odazivlju Janu Kolláru, ali teoriju slavenske ideje razvio je u nas samostalno jedini Petar Preradović i postao u slavenskom svijetu njenim odličnim predstavnikom.

II

Preradovićeva odgoja u Vojničkoj akademiji u Wiener Neustadtu, gdje je učio bez prekida osam godina (1830.-1838.), bijaše njemačka; i on bi se u toj okolini, u tako mlađahnoj dobi, bio posve odnarodio, da ga od toga nije odbranilo obvezatno učenje češkoga jezika.

Prema nastavnoj osnovi učio se u Akademiji za njegova đakovanja češki jezik od III. do VIII. tečaja kao obvezatan predmet. Kad je Preradović stupio u Akademiju, bijaše učiteljem češkoga jezika *Milota Zdirad Polák*, odličan češki pjesnik (»český Thomson«), koji se poslije vratio u Akademiju kao profesor taktike i vojne povijesti (1837.). Kao učitelj češkoga jezika naslijedio ga 1831. god. poručnik *Tomáš Burian*, vrlo agilan češki rodoljub, osnivač Matice češke. Burian suradivaše u češkim časopisima, bijaše u doticaju sa češkim književnicima svoga vremena, pa je u preporodnome duhu utjecao na razvitak svojih čeških pitomaca. Oni su osnovali društvo, za koje on naručivaše djela suvremenih pisaca, pa se neki njegovi pitomci istakoše u češkoj knjizi.

Burian bijaše Preradovićevim učiteljem češkoga jezika. On je živo utjecao nesamo na Preradovića, već na čitavo kolo mladih Hrvata i Srba u Akademiji. U uspomenama o svome djelovanju u Akademiji Burian priča, kako je na početku školske godine 1832. kao učitelj češkoga jezika dobio III. tečaj i vodio ga do svršetka studijâ god. 1838., i upravo taj tečaj bijaše najgorljiviji u učenju češkoga jezika i književnosti, a kao najodličnije akademičare toga tečaja izrijekom spominje potonjeg češkog pisca Villani-a i našega Petra Preradovića.

U Vojničku akademiju za đakovanja Preradovićeva doprli su i glasovi o našem narodnom preporodu, i to najviše po češkim književnim i naučnim časopisima, koji su s velikom simpatijom pratili razvitak hrvatske preporodne knjige. Poticaji dolazili su dakako od Buriana, koji je nastojao, da akademičare slavenskih narodnosti odgoji u duhu Jana Kollára, pjesnika »Slávy Dcery«. Prema tome nije Preradović za vrijeme svojih studija primio manje poticaja za svoje narodno osvještenje od ostalih preporoditelja. Kolo mladih Hrvata i Srba u Vojničkoj akademiji osjećalo se prognanicima u tuđini — M. Hallavanya, Preradovićev saučenik, pišući Gaju naziva sebe i svoje drugove: »wir, aus der Slavenwelt hieher Verbannten« — ali dušu njihovu, kao Preradovićeva »Putnika«, obasjavaše velika čežnja za domovinom i rođenom majkom. Pa dok su naši preporoditelji na domu, u našim feudalnim latinskim školama, odgojeni tuđinski, a narodnu su naobrazbu sticali kao samouci izvan škole, dotle je od njih jedini Preradović u samoj školi, i ako u tuđini, naučio potpuno jedan slavenski jezik i upoznao češku književnost. Nema sumnje, da su ovi utjecaji stvorili u njega predispoziciju, da

se mogao i morao priključiti narodnom preporodu, da već u njegovim prvencima glasno zuji slavenska žica i da je poezija njegova napokon postala najjačom pjesničkom jekom našega Sveslavenstva. Već u pjesmi »Zora puca«, kad je pjesnik prvi put osjetio, da se oko njega raskida tama, u prvo svoje praskozorje, on pjeva:

Polnoć prođe — još u tmini
Nebo, zemlja jest i voda,
Ali sieva od istoka
Sjajna vila *slavskog* roda,
Glasi amo istihana:
Zora puca — bit će dana.

A u »Djedu i unuku« (1845.) šalje slijepac djed svoga unuka pjesnika po svoj slavenskoj zemlji, koja je široka od sjevera do juga, od istoka do zapada duga. Preradovićeva poezija u doba »Prvenaca« (1846.) i »Novih pjesama« (1851.) sva je prožeta slavenskim osjećanjem, a njegovo je slavenofilstvo ovoga doba *realistično*, omjereno prema praktičnim narodnim ciljevima, po čemu se i odaje pjesnik kao gojenac češke književnosti, naročito kao učenik Jana Kollára. Pjesniku je u prvo doba njegova stvaranja nedostajalo filozofske naobrazbe i sposobnosti tankoga izražavanja, da se u njegovoj poeziji individualnije i jače izrazi slavenska ideja. Njegovi pogledi i nazori vezani su o sadašnjost, a daleka, svjetlija budućnost nema još svojih obrisa u njegovoj poeziji; u njoj već kuca slavensko srce i romone slavenske misli, ali se one još ne odbijaju brzinom svijetla u jednom idealnom svijetu budućnosti. Značajno je, da u pjesmi »Pčele slavjanske« (1845.), gdje prvi put govori o slavenskom svijetu, slavi naprednu crtu u karakteristici češkoga naroda, koji je »u ulišta sveta nad Vltavom« poput marljivih pčela sabrao »iz svakoga cvijeta slavjanskoga svaku slast«. A ta »ulišta sveta nad Vltavom« prvi su izvor Preradovićevih slavenskih nadahnuća »Prvenaca« i »Novih pjesama«; on izlazi kao pjesnik iz slavenske sfere, što su je stvorili Česi. Preradović pozdravlja narodni preporod Rusina (»Rusinom«), a prekorava nehaj prema slavenskim težnjama kod Poljaka (»Poljakom«). Bit će da u ovo doba padaju i njegovi pjesnički fragmenti »Istočne iskrice«. U njima označio je pjesnik odnošaj Slavenstva prema Germanstvu:

Mržnja teče, silna rieka
Između Niemca i Slavena
Kroz vremena prostor silni,
A ta rieka crvena je,
Jer je krvlju napunjena.
Preko rieke nema mosta.

Napokon tu označuje pjesnik i odnošaj između Slavenstva i Madžara: oni su pali usred srijede našega kola kao magla i zamutili nam slogu, ali ipak njima nema put nego u Slavenstvo:

Oni sami iščeznut će
Kao magla ispred sunca,
Kad slavenski svane dan!

Kad je Vraz zamolio Preradovića, da suraduje u »Kolu«, on još iste godine zamišlja oveću pjesmu »Vilin san« (1844.). Kako je svrha Vrazove smotre bila, da nam književnost izvede iz diletantizma, digne na razinu evropsku i učini književnosti slavenskom, to je i mladi Prerad pokušao, da se vine što više i da spjeva pjesmu šireg slavenskog značenja. »Vilin san« najveća je pjesma njegova u ovo doba; pjesnik je radio oko nje nekoliko mjeseci, okušao svoje još nerazvijene sile s najtežim tehničkim zadacima, i — nije uspio. U svakom stihu osjeća se teška borba pjesnikova, koji je krilom dalje segnuo nego što je zaonda mogao: za pjesničku viziju nedostajalo mu fantazije, pa je izišla tvrda alegorija. No pjesma je ipak vrlo važna. Kako je Prerad alegoričkim »Putnikom« prvi put ugledao svoju preporođenu Hrvatsku, dolazeći iz mračne i studene tuđine na toplo majčino krilo, tako sada alegorijom »Vilin san« prvi put otvara knjigu Slavenstva. On živi u čarobnom krugu misli Jana Kollára. Njegov »Vilin san« odgovor je vile Hrvatice, kćerke »Slave, sviju vilâ vile«, posestrimi vili Češkinji na dojmove čitanja »Slávy Dcere«.

Kako je Kollár za »Slávy Dceru« uzeo pakao, čistilište i raj, a donekle i kompoziciju u Dantea, tako Preradović, odgovarajući češkom pjesniku, uzimlje od Dantea oblik tercinâ, a i gdjekoje slike podsjećaju na plastiku pjesnika »Inferna«. Preradova se vila posestrila sa »Slave kćerkom«, vilom Kollárovom, primivši knjigu njegovu »domorodna zvuka«, koja je razigrala sve misli njegove, i dok je razmišljala sve njene zamišljaje, sklopi se oko njena duha san: prikaže joj se mati Slava i kazuje kćerci svoju prošlost i budućnost, a ta snoviđenja šalje pjesnik kao odgovor posestrimi »Slávy Dceri«. Jezgra je Preradovićeva odgovora ovo: slavenska je prošlost mutna, ali grobnice naših zatočnika uzvisile se u goru, s koje vidimo vedriju našu budućnost; slavenske su zemlje probuđene, i ako nam je sadašnjost još tužna: »malo daje, gdje je mnogo dužna, mnogo traži, gdje je malo dala«; nemojmo ipak očajavati, jer su već pale kocke sretnije budućnosti, no to novo sunce granut će Slavenstvu samo, orosimo li izobila svako veče naše zemlje rosom svoga znoja, razvijemo li velikim, postojanim radom sve sakrivene sile našega duha. Slavenska ideja je sanja, ali san ne vara, »koj' sva srca za istinu drže.«

Preradović je već u početku svoga rada slavensko stanovište dosljedno primjenjivao i svim aktualnim pitanjima naše preporodne književnosti. Za boravka u Zadru on živo utječe na pravac »Zore Dalmatinske«, nastojeći da se prosvjetni rad i narodno buđenje u Dalmaciji nadovezuje na težnje naših preporoditelja u Zagrebu. Upravo uto izbile su u književnosti prve opreke između Hrvata i Srba, i pjesnik je osjećao, da su to zameci teških smutnja u budućnosti. »Zora Dalmatinska« tražila je potpuno jedinstvo hrvatsko-srpske književnosti. Ilija Rukavina

Ljubački u članku »Nešto o srpskoj literaturi« (»Zora Dalmatinska« 1844., br. 13.) Prigovara nesamo nenarodnom jeziku srpskih pisaca — Vuk Karadžić uto još nije pobijedio — već misli, »da ne bi mnogo žrtve od strane Srbalja stajalo, ako bidu i oni *latinska slova* za svoju književnost primili . . .« A umah iza toga štampan je oveći Preradovićev članak: *Jezik južnoslavski* (»Zora Dalmatinska«, 1844., br. 13., 15., 17. i 20.), gdje se otvoreno raspravlja o pitanju jedinstvenog književnog jezika i pravopisa. Pjesnik se žali, što se naša književnost umah iz početka na dvije strane rascijepila, i svaka misli, da je pravim putem udarila, a on drži, da nije ni jedna: »pravi bi put bio *sloga*, a dva brata u neslozi nikad prava ne imaju — krivci su obadva«. Želeći samo jednu jugoslavensku književnost osjeća bóna srca, kako se baš uto moglo provesti jedinstvo, a nije, već je hrvatska i srpska književnost krenula svaka svojim pravcem, kao da »i ne misle nikad pod jedan krov.« On ističe kao jedini povod raspre vjerozakon; radi toga Srbi ne će da prihvate latinicu, a Hrvati ne će da je se odreku. »Svakim danom to većma ove dvije strane se odmiču jedna drugoj — za malo vremena bit će kasno i pomisliti na sjedinjenje«. Srpske pisce, osobito pjesnike, prekorava, što se penju »bez potrebe po starocrkovnim zgradama i kupe najnerazumnije slavenske riječi, kite njima svoja djela, misleć tijem začuđenje onijeh pridobiti, koji ih ne razumiju.« A jednako ga boli, što sada, gdje se od Dalmatinaca odasvud traži, da se odreku ikavštine i prihvate govor ijekavski, Srbi počinju svuda uvoditi ekavštinu.

Preradovićeva rasprava svjedoči, kako je cijelim srcem stupio u kolo naših preporoditelja. On je htio jednu jugoslavensku književnost po duhu, jeziku i pismu, bez obzira na predsude i tradicije, a ovo stanovište je nesamo u lijepome skladu, već je upravo rezultat slavenskog mišljenja i osjećanja u njegovoj poeziji prema teoriji Kollárovoj, koji je računao samo sa *četiri* slavenske književnosti.

Preradovićeve misli o Slavenstvu, što su se potpuno javile već u prvoj godini njegova pjesnikovanja, nemaju još individualnih obilježja; to su uzajmice iz »svetih ulišta nad Vltavom«, pa iako one provijavaju svu njegovu poeziju »Prvenaca« i »Novih pjesama«, a dosljedno su primjenjivane aktualnim pitanjima našega prosvjetnog života, ipak ih pjesnik nije dalje razvijao u čitavo prvo doba svoga stvaranja, držeći da je to sve, što on kao pjesnik i učitelj svoga naroda ima da narodu kaže.

III

Preradovićeva lirika u doba preporoda vedra je i jasna, natrunjena tek s nešto sentimentalnosti, kakva je zasad i matična misao njegove poezije, ideja slavenska. U doba apsolutizma Bachova, u raspu narodnih ideala, u općem razočaranju, što je iz dana u dan raslo do očajnosti, uginula je sva ponosita preporodna lirika. Ona je bila uvijek aktivna, srasla s idejama, koje su u ovo mutno doba izgubile svoj osnov, i zato je morala nadoći općena pasivnost. Već prvi suton apsolutizma zamračio je i slavensku ideju, pa se i Preradovićeva poezija obezmatičila, ostala bez svoje stožerne ideje, prelazeći iz lakoga plamsanja u tiho zamiranje i konačno

u grobnu šutnju. A upravo tu, dok je pjesnik odboljevao rasulo svojih ideala, prekinuvši najljepši svoj san, i zavukao se u svoju nutrinu, spremala se polako evolucija njegove slavenske ideje: gubeći ona svoj život, zasnovan prema Kolláru na osnovi realističnoj, prema prilikama političkim i prosvjetnim svijeta slavenskog, primala je novi život iznad pojavnoga svijeta.

Ništa nema u Preradovića, što bi tako uvjeravalo o njegovoj veličini, kao evolucija, što je na izmaku apsolutizma, a na početku novoga ustavnog života otvorila nove putove njegovoj poeziji i podala novi oblik i sadržaj njegovoj slavenskoj ideji. Veoma je značajno, da slavenski velikani počinju često kao realiste, a svršavaju kao mistici: njihovi putevi, upravljeni i k Luciferu, vode konačno ka Hristu. Kad puteve njihovih težnja prepriječe smetnje pojavnoga svijeta, oni se od njih odvraćaju, kao od puteva nedohoda, i sijeku nove utrenike, što ih nigda ne će gaziti kaljava noga ljudska. I Preradović postaje najednoć pjesnikom budućih naraštaja, ili kako sâm veli: on pjeva »za budućnost ... kad me ne bude više tijelom, nego samo dušom u milom narodu svomu.« Pjesnik se otkinuo mislima od događaja svoga vremena, predajući se posve maštanju o budućnosti. On samosam, kloneći se općeg druma, uz svoju vilu, »inokosnu bjegunicu«, hoda »zapuštenom stazom pojedinih«, naginjući sve više k apstrakciji, supranaturalizmu, religiji i svemu, što je tajno i nedokučivo. A sjeme ove evolucije bijaše bol, što ju je pjesnik u duši odboljevao u doba apsolutizma, ali joj nije kao pravi optimist dao mjesta u svojoj poeziji. A sâm je veoma tačno definirao psihologijsko značenje boli za svoj razvitak u »Prvim ljudima«, u stihu: »Bol je majka čuvstvu pobožnomu.« Ona ga je dovela do neviđenih dotle krajina, do neke posebne mistike: ne mistike mraka, već sunca; ne mistike pakla, već raja; ne mistike sjevera, već juga; do krajina, gdje je pucala nova zora budućega velikoga i vječnoga dana za njegovu slavensku ideju.

Preradovićeva vjera u Slavenstvo kao zarodak buduće savršene čovječnosti osniva se na negativnim crtama dotadašnje zapadno-evropske prosvjete, u smislu Rousseaua i ruskih slavenofila, a na pozitivnim crtama slavenske duše, koja ima da donese novu prosvjetu. Svoje antipatije prema prosvjeti Zapada ocrtao je pjesnik već u »Kraljeviću Marku« (1848.), a malo zatijem u pjesmi »Na Grobniku« (1851.), gdje programatično kaže:

Zapad gine, trune, kunja,
Život mu je loš,
A Istoku sto je munja
U životu još.

Preradović spominje zapadnu »učenost zlu«, koja nam je okužila um i srce, pa u jednom epigramu veli: »Oduka budi nam stog sadanje nauke cilj.« On ne osuđuje sve prosvjetne tekovine Zapada, ali opaža, da rad Zapada ne vodi do cilja: do savršene čovječnosti, i zato treba da od istočne strijele plane zapadni trud. (»Od istočne planut striele — zapadni će trud«).

Slavenstvo je Preradoviću taj simbolički Istok, nesamo zato, što je na Istoku najveća slavenska država, već i zato, jer je on Slavenstvo smatrao novim, mladim elementom, koji je poput istočne zore sad tek svanjivao za civilizaciju Evrope.

Preradović je dakako, razvijajući slavensku ideju, morao i reći, što je ta *strijela* od Istoka, od koje će planuti trud Zapada, i kakve su to munje od Istoka, koje će donijeti sjaj novoga života. To je *ljubav* kao najbitnija oznaka aktivnih sposobnosti slavenske duše. Misli o ljubavi iznizao je pjesnik u odi »Ljubav«. Uzdigao je ljubav u visine k nebu, i zato je realizaciju njenu na zemlji vidio tek u dalekoj budućnosti, kad i tu zavlada carstvo božje, kad ne bude mržnje, zavisti i zlobe, kad ne bude topova, nego kad bude čitavo čovječanstvo živjelo u miru i ljubavi. Kad to doba nadođe, eto najljepše pjesme ljubavi.

Iz ovih pretpostavaka izvija se osnovna misao Preradovićeva slavenofilstva. Čovječanstvo se bez prekida razvija i teži na sve višu čovječnost; u tome razvitku duh sve više pobjeđuje materiju. Ali to upriličivanje ljudstva k liku božjemu ne provodi Božanstvo samo, već je na zemlji našlo svoga zamjenika, »lik si najsličniji na zemlji«, kako Prerad veli u odi »Slavjanstvu«, a to je Slavenstvo. U »Zvanju Slavjanstva «(1860.) kaže pjesnik: Bog je nadario različite narode, koga oštroumljem, koga mudrošću, koga jakošću, blagošću ili nježnosti, a Slavjanstvu »dade još i ljubav svoju«. Akciju, što je u dosadašnjim epokama razvitka ljudskoga stvaraše surova jakost ili oštroumlje, u velikoj slavenskoj epoci zamijenit će slavenska ljubav božanskoga podrijetla. Bog govori slavenskom rodu, najvećem i najjačem na zemlji:

Oštroumlje kad se smuti,
Mudrost kada precieni se,
Jakost kada razdivlja se,
Nježnost kada razmazi se:
Ti osviesti, ti razbistri,
Ti ukroti, ti ublaži,
Ti okriepi, ti uznesi,
Ti mi spasi sviet na zemlji!

Kad je Preradovićeva poezija posljednjih godina njegova života bivala sve dublje refleksivna, sve više apstraktna; kad se on sve jače otkidao od sadašnjice, a duh mu sve više treptio na vidicima daleke budućnosti, njegove se nove misli o Slavenstvu u osnovi dalje ne mijenjaju, ali se produbljuju i dobivaju jači pjesnički izražaj, a predosjećanje slavenske budućnosti i misije u razvitku čovječanstva postaje sve idealnijom osnovnom biljegom njegove poezije. U nijednoj pjesmi nema Preradović tako svečanu pozu, tako snažnu dikciju, tako himnički i triumfatorski osnovni ton kao u odi »Slavjanstvu« (1865.).

Pjesnik se pita: gdje su mi gusle prema tebi jake, svesilno Slavenstvo, da mi ne puknu, kad mi duša, usplamtjev munjom tvoga žara, stane po njima grmljeti? Htio bi da isprede žice od zlata sunčanih zraka, da ih prepne od brijega do brijega.

preko sinjega mora, a gudalo da mu je duga. Tako će moći dostojno pjevati. Tuđinac se nehotice divi veličini Slavenstva i dršće, jer mu pravedna savjest mjeri prema ovoj veličini osvetu za silne grijehe, što ih je na njemu počinio. Tuđinac brođaše gusarski Slavenstvom, stijeg mu bijaše zastava krsta, prosvjeta samo izlično svijetlo, da se dočepa cilja, a nebo je plakalo, gledajući:

Lik si najsličniji tad na zemlji, kako u božje
Ime bezbožnost ga trla opaka, i porad
Krsta kako na krst razapinjala narod najblaži,
Najpobožniji na svijetu.

No Slavenstvo se nije osvećivalo. Ono je vratilo tuđinstvu zajam svojom krvlju, lijevalo je za tuđinstvo ko Hrist za tuđe grijehe, za čovječanstvo, boreći se s azijskom divljadi, štono je prijetila mrakom utrnuti ono malo sutonske luči, što tinjaše na zapadnu svijetu. Slavenstvo je tako shvatilo svoju veličinu, svoju duševnu supremaciju, koja i ne treba težiti na osvetu, već je dorasla »zvanja na zemlji najvećeg«.

... jednom dohvaćaš sa Zapada rukom
Zviezde prosvjete, drugom siplješ ih po tamnom
Istoku; ali to dika ti nije jedina...

Tvorac raspisa zvjezdama po neizmjernom prostoru neba zakon ljubavi, dadne je Slavenstvu i ona:

Mekša i gladi, miri, kroti i pitomi,
Blaži, plemeni, sveti, upriličuje Bogu
Sve božje na svietu — tebe odabra, ovlasti
U ljudskom pokoljenju na zemlji biti junakom,
Njojzi ljubimcem.

U ovoj borbi Slavenstva sa tuđinstvom, koja nalikuje borbi neba i pakla, ucijepljene su i zdravlju Slavenstva neke bolesti ovoga pakla. No taj »ustroj na zemlji nebesni« mora pobijediti, apoteoza vremena bit će ova:

Već ti Krkonoše, Triglav, Tatra, Balkan i
Ural i Velebit plamte novimi Horebi
Duha božjeg opet govorećeg; već ti se Vuga,
Visla i Dunav, Vutava Sava i Drava novimi
Sjaju Jordani, gdje se krste novorođene misli
Vieka novoga.

Doskora će doći na zemlju »carstvo božje« — što se jače uspinje pjesnikova duša, to mu se ono pričinja bližim — sva će srca plamtjeti onom božanskom ljubavi, sva širna slavenska polja bit će ognjištem, svakolika slavenska srca gorivom ljubavi. Sav će se svijet zapanjiti i diviti se:

Gledat i gledat, dok mu se struji zabliešten ne poda,
S njim se u jedno ljubavi carstvo ne steče, u ono
Carstvo, koje na zemlji božjim knjige proriču.

Poput ostalih slavenskih pjesnika i Preradović je obrađivao slavensku ideju na osnovi zapadno-evropskih filozofskih struja, osobito pod utjecajem hegelianizma i historiozofičkih misli Herderovih, tek što se u njega, naročito u shvatanju evolucije čovječanstva, kako ono dolazi do sve veće savršenosti duha, osjeća i jaki elemenat spiritistički. Pa ipak, polazeći s istih izvora za svoja pjesnička nadahnuća, Preradović zaprema sasvim osobito, *svoje* mjesto u kolu pjesnikâ slavenofila. Kollár propovijeda slavenske humane ideale u »Slávy Dceri« upravo tvrdo na osnovi njemačke filozofije, te u njega i nema izvornih misli, a ni intimnijega proživljavanja uzajmljenih ideja; njegova je poezija sistematično i trijezno promišljena, nije svijetli izraz pjesničkoga nadahnuća; u jednu riječ: on je više agitator i žurnalist nego pjesnik. Preradović i kao mislilac i kao pjesnik visoko je nad Kollárom. U drugu ruku: poljski pjesnici, Mickiewicz i Krasinski, veći su umjetnici od Preradovića, i u poeziji njihovoj jače se ogleda njihova silna ličnost, ali oni rješavaju slavensku ideju jednostrano: katolička Poljska ima misiju, da preporodi čovječanstvo. Napokon ruski slavenofili, dolazeći do skrajnosti u prezi-ranju Zapada, postaju reakcionarci, videći pravoslavlje i carsku Rusiju kao onaj slavenski organ, koji će u povijesti čovječanstva izvršiti veliku misiju. Od toga prosta je Preradovićeva poezija. On je doduše i u svome narodu hrvatsko-srpskom našao nešto veliko, našao je »junaka duha« u našoj povijesti, koji je podoban stvoriti nova izvanredna djela, ali govoreći o Slavenstvu on ga uvijek smatra cjelinom, i samo u toj netaknutoj cjelini, a ne u česti njezinoj, vidi on silu za ostvarenje slavenske ideje. Preradović je kao baštinik altruizma ilirske ideje iznio među slavenskim pjesnicima i misliocima većom čistoćom i bespristranošću svojih ideala prvenstvo: on je najčistiji svećenik slavenske ideje. Zato i pristajemo uz riječi, što ih je u djelu »Mesyanisci i Slowianofile« napisao M. Zdziechowski: da je Preradović u odi »Slavjanstvu« Mesijanist, »ali u najplemenitijem značenju te riječi; sjedinio je naime svoje nagnuće slavensko-mesijanističko s tako dubokom vjerskom mišli, s tako umnim i plemenitim preosjećajem tražbinâ pravednosti u međunarodnim odnošajima, te je ova pjesma prestizala uzvišenošću sve druge, što ih je slavenska ideja do danas nadahnula.«

Preradović je sklopio oči za uvijek, ali njegova sanja nije prekinuta. Hrvatska dala mu je u svom polju groba i svojim cvijećem grob mu kiti, a on dalje sniva neprekinuti san. Veliki događaji, koji stvaraju kaos na kuglji zemaljskoj, ne mogu slomiti tvrdu vjeru njegovu. U srcima požemnika bruje riječi evanđeoske: »Doći će neprijatelj i opkolit će te opkopom, i o zemlju udarit će djecom tvojom, jer nijesi spoznao dane pohoda tvoga!« — a on i dalje sanja, vjerujući u svoj san, i njegov pogled iz praznih očnica ne može se okaljati o zemaljsko tlo...

DR. BRANKO VODNIK

O PRERADOVIĆU KAO MISLIOCU

— „Quem te Deus esse jussit et humana qua parte locatus es in re disce".

Ove je riječi Herder stavio na čelo svojemu glasovitomu djelu »Ideje o povijesti čovječanstva«, očito u uvjerenju, da u povjesnom razvoju narodi dozrijevaju do samosvijesti, do jasne spoznaje o sebi i o poslanstvu, što ga imadu da izvrše u krugu čovječanstva. Povijest nam iznosi pred oči gole činjenice toga razvoja; filozofija povijesti gleda u njima izraz duha narodnoga, koji osvješćujući se postepeno sve više udara pečat svojega bivstva svim životnim očitovanjima, te kako u društvenom uredjenju tako i u pojedinim kulturnim proizvodima progovara, kako si zamišlja red života, da ovaj bude čovjeka dostojan, i što drži u njem za vrijedno, da misao ljudsku zanosi, čuvstvo zagrijava i pokreće volju. Narodi tako u povjesnom razvoju svojem ocrtavaju sliku života ljudskoga, prema svojim osobitim darovima i sposobnostima i prema posebnom položaju i udesu svojem. Oni tim polažu svoje vrijednosti i ideale u prinos kulturi ljudstva; u tom je smislu kulturno nastojanje njihovo »*život i rad za volju dostojanstva ljudskoga*« (Lasswitz) — u koliko pak narodi tim u povjesnom tečaju razvijaju *bivstvo* svoje u pravcu dotjerane oplemenjene čovječnosti, »*kultura je pojedinoga naroda cvijet njegova žića*« (Herder).

Stručak takova cvijeća s polja naše narodne kulture i poezija je Preradovićeva. Ona odiše ozbiljnim životnim shvaćanjem i u visokom se lijetu svojem dotiče vrhova ljudskoga umovanja, te bacivši pogled sa njih na život naš odredjuje mu smisao i zadaću. U njoj se duh naroda našega uspinje do samosvijesne spoznaje o svojoj biti i o svojem kulturnom poslanstvu. Na toj točki poezija se njegova dodiruje sa filozofijom.

Nauka i poezija s raznih strana prodiru do jezgre ljudske biti, kako bi je osvijetlile i privele k samosvijesti. Nauka ide putem razumskoga razlaganja i sustavna izvodjenja — poezija se zanosi *ljepotom* duhu ukazane slike. Pjesnik ide, kako *Schiller* kaže, u zemlju spoznanja kroz istočna vrata ljepote i što je ondje kao ljepotu ugledao, to se kasnije razumu kao istina ukazuje. I pjesnik ima tako svoju filozofiju, ali se ona ne osniva na pojmovnim odredjenjima i izvodjenjima nego na »ispravnom zrenju«, poradi kojega je i *Goethe* za se rekao, da je »*un philosophe sans savoir*«. Pjesnik tke u zorovima, u simbolima i lijepim slikama; sve treba tek da proširimo do općenih principa i da iz njih izljuštimo općeni smisao, ako hoćemo da dobijemo misaoni sadržaj njihov. No taj sadržaj ne nalazimo u pjesnika ni sustavno raspreden: pjesnik radi *organički;* jedinstvenost njegovih često u razno doba iznesenih misli potječe iz jedinstvenosti i sredjenosti njegove prirode, koja ih čini izrazima jednoga kova. Otud se razumije, zašto pjesnici uopće ziru »od okrutnosti sistema«, a Preradović napose drži, da je slavenska priroda mnogo bliže naravi, pa stoga to više osjeća, kako se u sistemima duh

sapinje mjesto da se razvija. Njegova je vila »prostačica, koja ujutro prije sunca skute prisuče, te oko kuće po svojoj bašči i livadi onog cvijeća mu nabere, koje ujutro rascvjetano nadje«. Ovome je organičkom razvijanju Preradović dao izražaja i u pismu Vrazu (1845.), kad o sebi veli: »Sve što ja pišem, to kao iza sna radim, iz sna prvih ljeta moga života, gdje nijesam druge glasove nego materine slušao«.

Kao pravi miljenik vile planinkinje prisluškuje on ne samo tonovima, što svijetom kruže, nego i onima, što u dnu duše njegove i narodne gotovo nečujno ječe, dohvaća ih tankoćutnim žicama svoje prirode, pojačava ih i ovako pojačane raznosi ih diljem roda svoga. Kao pravi pjesnik sastavlja on od njih skladne zvuke i stvara tako harmoniju duše budeći u njoj dotad prigušene glase i tek neslućene vrijednosti i ciljeve. Sav taj posao obuhvaća Preradović pod imenom *prosvjete* (»Bilje«) — izraz, koji treba da uzmemo u mnogo širem značenju, no što se obično uzima; on se smatra narodnim liječnikom, koji nosi bilje ljekovito, da njim poljepša lice majci domovini, a s očiju sinova njenih da skine tminu sljepoće, u kojoj lutaju ne znajući sebe. Preradović se drži zvanim, da osvijesti dušu narodnu, da izvabi iz nje tonove, kojima samo ona odjekuje i da ih kao neprolaznu tekovinu otetu nestalnosti svijeta uvede u simfoniju svijeta.

Duboko zamišljeni duh njegov vinuo se u smionom zamahu do krajnjih pitanja ljudskoga života — i u tom zamahu pokazuje on kao i mnogi drugi pjesnici nepokolebivu vjeru, koja ga poput Kolumba vodi od neposredne zazbiljnosti u novi, budući svijet. On vjeruje u stvaralačku snagu ideje, da će ona u tečaju vremena izmijeniti prilike ljudske i sam postaje junačnim navjesnikom njenim, štono poput nekadanjih pjevača stupa na čelu hrabrih pobornika, koji idu u borbu za novi život.

Preradović je *idealista.* Njegov je idealizam u svezi s romantičnim bićem njegovim. Svi se romantici otklanjaju od zazbiljnosti, što je oko sebe nalaze i upiru pogled svoj na podaleku točku, da je o njoj omjere. Jedni stavljaju tu točku u prošlost poput Rousseaua i podaju se čeznutljivom snatrenju o blaženstvu davno minulih vremena; oni su protivnici kulture, zazbiljnost ih je skršila i oslabila, te ponajviše i zapadaju u meko, bolno raspoloženje tugaljiva pesimizma. Drugi opet postavljaju onu točku ponad zazbiljnosti i kao da su s nje zagledali u duboki strašan ponor užasom napunjeni odvraćaju se zlovoljno od svijeta, pa nezadovoljstvo svoje utišavaju dogledajući nedosežne ideale i hraneći dušu iluzijama blaže bolno osjećanje svoje. Treći napokon drže, da ona podaleka točka leži u pravcu razvoja: poput Prometeja osjećaju se doduše prikovani uz tvrdu pećinu zazbiljnosti, no pogled njihov slobodno se vije do visokih ciljeva, ka kojima tečaj svijeta polagano, ali postepeno ide. Na njima okrijepljen vraća se duh njihov opet k zazbiljnosti i unosi u nju nove sile, koje uporno smjeraju na izmjenu njezinu put ugledanih ideala. I Preradović se vidi, kako preda izmedju zemlje i neba (»Pjesnik«). Svijet je doduše pun neravni i trnovitim putem na njem prohodi

čovjek, pa ipak ljubi on zemlju kao rodjenu majku. Duša njegova poput lista u gori izgara od sunčana žara, ali samo po tom izgaranju — tako moramo neizvedenu misao njegovu izvesti — svijet se pomlađuje i okrepljuje, po njem napreduje on prema boljoj budućnosti.

Poezija Preradovićeva odiše tako *optimističkim* pouzdanjem: to je filozofija plein-airea, puna živahnih, svježih boja, svijetla i sunca i uspravljena pouzdanjem u napredak ljudstva. Ne može se reći, da tu notu nikad ne križa po koja disonanca, najjače možda u pjesmi »Zemlja suncu« (1850.), ali taj je nesklad samo časovita tanka magla, kroz koju brzo opet prosijeva pouzdanje u veću vrijednost onoga, što *treba* da bude, a prema tome i u veće pravo umnoga sadržaja na eksistenciju. *Umnost* — i ako nije sva i svuda ostvarena — *kozmički je zakon*, kojemu se svijet asimptotički približuje. Bezbrojnim uvijek otvorenim ustavama ulazi ta umnost u svijet, gdje je raznose i podržavaju svijesna bića, napose čovjek. Ona je osnovni motiv u tečaju svijeta, oko nje kruži sve bivanje čas udaljujući se od nje čas približujući joj se, da konačno ipak zade na svrhovite staze određene njome. Ta je misao izražena i u odi »Bogu«, gdje se kaže: višnja mudrost upravlja svijet, ali tim ne staje na put slobodi; ona pušta i zlu svakom na moru svijeta »valovati«; no najposlije svi se ti valovi sliježu medju stalne obale umnoga smjera i nose ladje sve put sveopćega blagoslova.

Preradovićev nazor o svijetu i životu osniva se na misli, da je *zazbiljnost materijal ideje*, on dakle poima zazbiljnost umjetnički, kao objekt djelovanja. Ova se misao ne bi mogla složiti sa pomišljanjem jedne krute, nepomične ustavnosti i gotova ustaljena reda. Ona vodi nužno k misli o *razvoju:* svijet se mijenja, samo pravac mijene vodi postojano k stanju savršenstva. Stvaranje svijeta nije dovršen čin nego sveudiljni proces, na kojega uzdržavanje i unapređenje pozvan je čovjek kao nosilac ideje i rasplodnih umnih svrha. Nije svijet u današnjem stanju svojem najbolji od svih, kako je držao Leibniz: dobrota njegova leži u budućnosti njegovoj, koja je u božanskoj svijesti doduše predvidjena, ali će se samo radom ljudskim k ostvarenju privesti.

Mogao bi tkogod reći, da ovako unosimo u Preradovića misli, što ih u njega nema. Nažalost o tečaju njegova duševna razvoja malo što znamo, a i sve, što je dosad o tom poznato, kreće se u posve općenim mislima. Šteta je, da je i njegova biblioteka razmetnuta — jer bi bar ona dala uporište da se njegovu mišljenju iznadju pouzdana vrela. Ovako smo posve upućeni samo na nagadjanje. Nazori pak njegovi samo su u velikim konturama nabačeni, pa se ne ćemo ogriješiti, ako ih izvedemo u pravcu, što oni za nas mogu da znače.

Preradović tako uzima, da je osnovni princip svijeta umnost; o tom svjedoči njegova oda »Bogu«. On nalazi za posve prirodno, da se ovaj beskrajni princip u ograničenoj monadi, kakova je čovjek, samo nepotpuno može odraziti: u zrcalu ljudskog tijesnog pojma ne može biti cjelovite slike o njem; i kao što ne može mjera biti okvirom neizmjernosti, ni kap okvirom mora, tako ni čovjek ne može u

sebi obuhvatiti bivstvo božje. Čovjek je samo ograničeno ostvarenje neizmjernoga sadržaja umnih vrednota, samo diferencijal neograničene božanske svijesti. Preradovićevo shvaćanje boga je pjesničko; uzalud će se u njem tražiti odsječeni pojmovi i čvrsta odredjenja. Refleksija njegova ne zavodi ga na spekulaciju, te on poput Goethea zazire od učena umovanja »školske filozofije«. Njegovo vjerovanje nije *dogmatički* fiksirano: on ne dokazuje bitak boga, budući da mu je bog sam bitak, snaga i smisao bitka (»svemiru bitnik«); on ne odredjuje ni odnošaj njegov prema svijetu. Teističko shvaćanje nameće mu se više kao pjesnički podesniji oblik nego kao izraz umstvena spoznanja, pa bi i bilo neprimjereno, kad bismo ga uzeli kao osnov pojmovnih odredjenja. Bog je na jednome struku razvoj sviju vrlina«, um nad sve ume, vječnik vremena, car neizmjerosti — on je dah, što odiše cijelim svijetom, vječnost mu je vijek, a vasioni svijet njegov stan. On je stvaralačka sila, što pokreće sve, vir, iz kojega svi životi teku, u kojem se sve smrti tope, izvor svega i povratni cilj svemu. Bog je harmonija svijeta, a čovjek samo »zvučak« njezin — on je središte duhovnih zraka (»Prvi ljudi«), koje od njega teku po svemiru svemu, svuda bude, oživljuju i tvore. Religija je Preradoviću tako podređenje pod jedan sve događanje upravljajući smisao i priključenje uz duhovni umni svijet — njezin oblik je počitanje pred dubinom i veličajnosti toga svijeta.

Te misli vode onda k uvjerenju o božanskom poretku svijeta. Poredak taj zamišlja se dinamički: on nije postojani red, praestabilirana harmonija svijeta, nego živo sveudiljno podržavanje umnih svrha, njihovo promicanje te ustrajno osvajanje idejnih vrijednosti i njihovo ostvarenje u nepostojanom bitku. U tvarnom svijetu nema trajna opstanka, prolaznost je neminovni zakon sve ograničenosti (»Suho drvo«) — pa ipak i na tom promjenljivom tlu niču besmrtne ideje, uzvišena čuvstva i slavom ovjenčana djela. To su vrednosti, kojima je udaren pečat vječnosti. Davno su izginuli životi, što su ih zamislili, odnjegovali ili stvorili, ali oplodna snaga njihova bez prestanka krijepi i potiče svijet i podaje poznim pokoljenjima snažni životni zamah: u tom trajnom zamahu misli, srca i volje osvojio je prolazni vijek dijelak neprolaznosti i uveo ga u sadržaj svijeta. Sve te misli podsjećaju na Fichteovo shvaćanje, po kojem je bog »ordo ordinans« — neizmjerni, neiscrpivi smisao svijeta, a svijet u razvoju svojem postepeno napredno ostvarenje toga smisla. Sva su bića zvana, da suradjuju na tom ostvarenju, da iz nepresušna izvora idejnoga bitka prenesu u zazbiljnost po koji ton i tako satvore harmoniju svijeta — sve veću, sve savršeniju, potpuniju. I samo u tim vrijednostima prolazni se bitak učvršćuje i dohvaća vječnost osnovnoga zakona: *postojanje stavljeno je u vrijednost* — bitak dolazi pod gledište *izvršena čina* i prema tome mu se odredjuje trajnost. Svaki ima svoj usud (»Starac klesar«), svoj od kamena dar, što mu po slučajnom ulazu u svijet pripadne — ali o tom se i ne radi, *što* mu je *dano*, nego *što* je s tim *učinio* i kakovu je *dobit* stekao. »Božji sud« stavlja najveću cijenu na najvéći trud: *»čin što stoji, to i vrijedi«.*

S tim su nam odmah dane i osnovne komponente Preradovićeva nazora o životu. Iz idealističke evolutivne metafizike, da tako kažemo. nužno slijedi aktualistički etički idealizam, koji donekle poprima spiritualistički oblik.

Po položaju svojem u svijetu stoji čovjek »izmedju neba i zemlje«, izmedju carstva duha i carstva prirode; od prvoga se ne smije odmetnuti, drugome se ne može oteti. Preradović stoga zastupa mišljenje, da je čovjeku naći pravi sklad između osjetnosti i umnosti, a to će biti, ako stojeći »površno« na zemlji i uživajući zemske slasti ne propusti upravljati pogled svoj prema carstvu duha, da »zemlju držeć neba visost stigne« (»Suncu«). Čovjek je gradjanin dvaju svijetova i treba da u sebi skladno združi osjetnost i nadosjetnost. Nije nemoguće, da je Schillerova ideja *estetske kulture* ovdje provodila Preradovića, te se on jednako uklanja jednostranosti naturalizma kao idealističkom pregonjenju. Napose pak odvraća on čovjeka, da ne potone u osjetnosti, da mu duh ne bukne tijela plamom i ne obnevidi za idejne ciljeve ljudskoga života (»Prvi ljudi«). Život je ljudski po pozivu svojem smješten u viši red (»Suho drvo«). Ne misleći na to, čovjek često sa žalošću promatra prolaznost svijeta, a trebao bi da zna, da se svaki oblik bitka mora razvrgnuti i po elementima svojim zaći u sam vrutak bitka, da iz njega opet u nove spojeve zadje. To je neminovni udes svijeta, ali po njem ništa ne propada, već »promjenom ima tijek — k napretku si daljem samo, — da sve ljepše bude tamo, — gdje je svemu vječit v'jek«. U tom tijeku svaki je sastavni dio nosilac vrijednosti sabranih iz raznih spojeva i snesenih »u skut jedan« — ili drugim rječima: elementi svijeta su konstantni, ali vrijednosti se po sastavljanju njihovu množe — u beskrajnost. Ove misli u koječem podsjećaju na neke misli Goetheove, napose u pjesmama »Eins und Alles« i »Vermächtniss«. S Goetheom se Preradović slaže i u tom, što uzima, da je propadanje samo prividno (u bogu se »sve smrti tope« — prema odi »Bogu«), te i smrt nije drugo nego samo jedan momenat u vječitoj izmjeni i razvoju. Optimističko pouzdanje, kojim se završuje Preradovićeva oda »Smrti« krije u sebi misao, što ju je Goethe izrazio riječima: »Smrt nije smrt, smrt je oplemenjenje smrtne prirode«.

Uvjerenje o *besmrtnosti* osniva se u Preradovića na pojmu *vrijednosti*. Čovjek se ovjekovječuje na vrijednostima, što ih je u životu svojem iznio — te ih kao stvaralačke sile unio u svijet, da pokreću i druge živote, kad se nad životom njegovim sklopi »tijela ponor«. U osobito poetičnom obliku razvija se ova misao u pjesmi »Zvijezde«, koje pjesnik drži *ukovanim vrijednostima,* jer »štogod zemlja štuje, u zvijezde joj nebo kuje« — i ujedno *putnim znacima* po beskrajnom carstvu duha, lučima, što čovječanstvo vode k ostvarenju »carstva božjega«. Da si pjesnik ovo ostvarenje ne zamišlja pored ovoga svijeta nego u njem, kao usavršenje njegovo, razabire se iz »Prvih ljudi«, gdje se kaže: »Ja sam ljubav; sve što stvaram, krećem — k daljem boljku, k uglednijem struku — Svud na nizak viši stupanj mećem — I dosljedno od reda do reda — Svijet si dižem k savršenstvu većem.« U »Ljubavi« se pak kaže, da svi dusi, koji korak svijeta razumiju, drže:

smrt će pomalo istrijebiti iz svijeta sve zlo i nevrijedno — na grobu mržnje, zavisti i zlobe uskrsnuti će ljubav kao vladarica svijeta. Po tim riječima moglo bi se držati, da si Preradović evoluciju svijeta zamišlja po principu *selekcije* — kao proces, u kojem će vrijedno nadživjeti nevrijedno, dobro preostati, a zlo propasti. Neznatan zalet ove misli bio bi dovoljan, da povuče Preradovića u struju onoga etičkoga idealizma, koji drži, da je čovjeku dužnost boriti se protiv sadašnjega nesavršenoga stanja ljudstva, te pripravljati put boljemu, višem čovjeku — misao, koja je našla izraza kasnije u Nietzscheovoj »ljubavi prema daljnjemu i budućemu« i u onoj posve neshvaćanoj »nesmiljenosti prema bližnjemu« t. j. sadašnjemu. U ostavštini Preradovićevoj ima ulomak, u kojem se veli, kako pogled na bogalja i bijednika mrzi čovjeka — jer mu okalja »bolju sliku čovječnosti«, no očito je dužnost čovjeku poraditi, da nemoćnih i za dostojni ljudski život nesposobnih ne bude: ne da ove zatremo, nego da oborimo prilike, koje ih stvaraju. Nesmiljenost prema sadašnjem stanju čovječanstva aktivni je zahtjev etičkoga evolucionizma.

U drugim se opet mislima Preradovićevim — prema teističkom stajalištu, a u povodu osnovne kršćanske note i spiritističkih nazora — jače ističe ideja besmrtnosti kao individualno postojanje poslije smrti. Onda se i razvoj svijeta zamišlja nešto drukčije: *grijeh i kazna* postaju tu zakonom razvoja, a sam proces zamišlja se kao »povijest dušâ«, koje se prolazeći više faza utjelovljenja na tom putu rješavaju zala, te u sve sjajnijoj odori krile k savršenstvu do ugleda božijega (»Zvijezde«). Ne razabire se posve jasno, je li Preradović s ovom promjenom pročišćavanja spajao misao konačna odjeljenja duha od tvari ili pak misao, da po njoj duh potpuno prevladava tvar (»Novomu suncu«). Posljednja misao više bi odgovarala naprijed spomenutom shvaćanju, po kojem si pjesnik zamišlja ostvarenje carstva ljubavi — ne na *drugom* nego u *budućem* svijetu.

U okviru ovih misli razbiru se posve jasno konture Preradovićeve *filozofije povijesti;* o njoj nam je još u kratko koju reći. Iz idealističkoga evolucionizma metafizičkoga i etičkoga ulaze u nju poglavito dvije osnovne note. Ponajprije misao, da svaki narod kao i pojedinac svaki ima svoju osobitu zadaću u povijesti ljudstva, koju može da izvrši samo tako, ako razvije svoje bivstvo i iz njega iskreše vrijednosti, po kojima će se ljudstvo naprijed pomaknuti — a onda optimistično pouzdanje, da će na grobu sadanjih ustanova uskrsnuti novi životni red — poput »novoga Jeruzalema« Svedenborgova, u kojem će sadašnjega čovjeka zamijeniti čovjek naših želja, kako ga zove Saint-Martin.

U tom procesu regeneracije namjenjuje Preradović osobitu zadaću Slavenstvu: dok su jedni narodi ocvali i strusili sjeme svoje u plodne grudi čovječanstva, drugi su upravo u cvatu, a treći još nose nerazvite ingredijence kozmičkoga razvoja u sebi. »Zvanje Slavjanstva« jest, da unese ljubav u svijet; njegova je misija *etička:* pripraviti put carstvu božanskom u svijetu. Poezija se Preradovićeva, kad o toj zadaći Slavenstva govori, uzdiže snažnim glasom i proročanskom ozbilj-

nošću; iz nje kao da podjedno zvuči neki protest protiv preuzetne filozofije povijesti onih, koji — u kozmosu svojem ne vide veliki slavenski rod, a u kulturnom razvoju ne idu preko granica germanske kulture. Preradović je uvjeren, da budućnost pripada Slavenstvu.

Ovome će pozivu dakako moći udovoljiti samo onda, ako svaki pojedini ogranak njegov snažno i potpuno razvije bit svoju. Povjesno-filozofijske ideje prelaze tako prirodno — a u Preradovića gotovo svagda *neposredno* — u kulturno-političku sferu. Otud je i razumljivo, da domoljubna poezija u njega toliko preteže i da se kroz nju provlači ideja kulture — *samorodne* (endogene). Tudji kruh rijetko koga nasiti, a izdajstvo nije samo politički zločin nego i kulturni grijeh — u koliko je odmetništvo od rodjene krvi, od izvora, na kojem jedinom se duša može da okrepi i osnaži. Kraljević Marko postaje onda pjesniku *simbol narodne duše i nepresvojene biti narodne*. On je junak davnoga doba, dok je narod živio prostodušno, ali slobodno slijedeći glas srca svojega — on je i junak budućnosti, kad će narod opet progledati, osvijestiti se i prevladati utjecaje, koji su dolazeći sa strane narodnu bit razmetnuli. Marko Kraljević je *simbol sabiranja (integracije) i osvještenja* — u kulturnom i narodno-političkom pogledu. Po narodnom će probudjenom duhu uskrsnuti u nama Marko, po njem će narodni duh k sebi doći, upoznati sebe i snagu svoju. I uspostavit će tudjom bujicom razrušene domove, oslobodit dušu natrunjenu tudjim utjecajima i zadahnti život novim poticajima, koji će ga voditi osobitim po nama raskrčenim putevima k svetoj svrsi ljudske zadaće. — Očito su ove misli Preradovićeve, pa i konkretni politički ideali njegovi u doba, kad se narodi bore za to, da si osvoje uvjete slobode i boljega, ljepšega života, posve savremene.

Slobodouman i napredan, zauzet za narodno prosvjetljenje, borilac za slobodu duševnu i političku, navjesnik narodnoga jedinstva — Preradović kao da stoji živ medju nama, i što treba osobito naglasiti: idealno čiste poezije njegove okupane u eterskom zraku ne prima se nikad prašina zemaljska. Ni onda, kad se dotiče neposrednih društvenih i političkih dogadjaja duša njegova ne uzavri mržnjom, ne otruje se ijedom, ne uzbukti strašću — pače i kad o izdajici govori, jače se ističe ogorčenje nego prijezir, a preko »mudrih računa« silničkih naroda prelazi lakom ironijom. Preradovićeva blaga pomirljiva duša najčišća je emanacija *ljubavi*, koja svijet vodi k savršenstvu, *ljubavi*, koja će »krivu vagu« odnošaja ljudskih izravnati (»Bilo kad«). — I kaogod što je tijelo njegovo zavrijedilo, da u rodjenoj grudi nadje groba, tako duh njegov zaslužuje, da u srcu naroda živi, da ga raspaljuje domoljubnim žarom, i krijepi pouzdanjem — u moralni zakon svijeta, koji ne će ni tome narodu uskratiti, da jednom procvjeta, kako dosad nije procvjetao. (»Molitva«).

DR. A. BAZALA

НА ГРОБУ ПЈЕСНИКОВУ

Што то трепти мрамор тврди
И врелом се крвљу руди
Из висина из дубљина
Какав ли се јецај буди
Зар не може зора рана
Да изведе брата дана?

Старе снове, жеље ставне
Укопане у знамене
Урезане у пут живу
У жар ватре, танке сјене
Жељу ноћи и уранка
Жељу ведрог сјајног данка.

Гласови се јаки купе
Из јуначких давних грла
Са планина, из долина
Са урвина, с пута врла
Бију крила из тихана
О твом гробу, траже дана.

Ноћ је страшна огрезнула
У крв нашу, ране наше
Ломила је, крхала је
Штогод младу снагу паше
Али зар је чељуст сјана
Полокала свјетлост дана?

Јецај поља, уздах гора
Вреле сузе мајке старе
Тешке канље крви рујне
Новом ватром исток жаре
Из грчева мрких рана
Свиње зора новог дана.

Зато трепти мрамор блиједи
И крвљу се младом шара
И твој глас нам вјером старом
Из гробнице проговара
Стôно, тврдо из тихана:
»Свиње зора славског дана

У дно мозга, насред срца
Вјечити је закон писо:
Пропиħат се месо може,
Ал утрнут никад мисо
И та крвљу окупана
Води зору нашег дана!« —

ТУГОМИР АЛАУПОВИЋ

PETER PRERADOVIĆ V SLOVENCIH

S sledečem podajam nekoliko podatkov o tem, koliko so se Slovenci dosle bavili s Preradovićem in njegovimi pesnitvami.

Brezdvomno je mnogo Slovencev čitalo že prve pesmi Preradovićeve, ki so izhajale v »Zori Dalmatinski«. Zakaj nekoliko primerkov tega lista je prihajalo tudi na Slovensko. »Zoro« je dobivalo uredništvo »Novic«, ki so začele izhajati eno leto pred »Zoro« (1843.) in ki jih je urejal dr. Janez Bleiweis. Vemo tudi, da je Slovanska knjižnica slov. bogoslovcev v Gradcu bila naročena na njo. Mnogo bolj nego »Zora« je bila med Slovenci razširjena Gajeva »Danica«, ki je prinesla tudi Preradovićevo pesem »Zora puca, bit će dana«. Vsekakor so te besede postale tudi med Slovenci krilatice. Ko je Preradović 1845.-46. izdajal svoje »Pervence«, se je s pozivom na naročbo obrnil tudi do nekaterih Slovencev (Ne vem, ali direktno ali po posredovanju), tako n. pr. na bogoslovca Stermana v Gradcu. Dr. Bleiweis je »Pervence« naznanil v »Novicah« 1846. (št. 2.) s temi-le besedami: »Naše slovensko književništvo od dne do dne bolj raste in vesele cvetke poganja v svetih in posvetnih rečeh ... Razširanje slovanskega književnstva podpirati, bo naročila (na »Pervence«) za slovenske dežele podpisani urednik iz serca rad prejemal. Upamo, da bodo »Pervenci« veliko naročnikov našli. Za koroško deželo prejema naročila tudi g. *Matija Majar*, kapelan stolne cerkve v Celovcu«. Bleiweisove »Novice« so pesniku Preradoviću tudi v sledečih letih posvečale primerno pozornost; l. 1847. (št. 43) so naznanile njegovo odlikovanje »pro litteris et artibus«; l. 1851. (št. 31) so priobčile njegov poziv na naročilo »Novih pjesem«, a l. 1853. (št. 51) je v njih neki »Zorislav« v dopisu iz Zagreba naglasil izgubo, ki je zadela Zagreb vsled odhoda »slavnega spisatelja »Pervencev«, »Novih pjesem« i »Kraljevića Marka«, našega narodnega pesnika P. Preradovića«.

Kako je Preradović s svojimi »Pervenci« med Slovenci uspel, se ne more reči. Sigurno jih je imel poleg Bleiweisa in Majarja poznejši važni belestristični urednik A. Janežić v Celovcu. Zakaj ta naznanja »Nove pjesme« v »Slov. Pčeli«, celovškem beletrističnem listu, l. 1851. (15. avg.) tako-le: »Pod tem naslovom bo izdal slavni ilirski pesnik P. Preradović plodove svojega pesniškega duha. Da bodo izverstne, so nam njegovi »Pervenci« porok, ki so bili povsod z največjim navdušenjem sprejeti. Gotovo smemo reči, da je g. Preradović pervi pesnik v kolu jugoslavenskih pisateljev ... Kako krasne, proste in lahko razumljive da so njegove pesmi, se more iz tu ponatisnjenih videti.« In nato citira drugi in sedmi komad »Primorskih pjesmic« in »Proljetno pjesmo«, ki se vse nahajajo v »Pervencih«.

Mislim, da so se »Pervenci« med Slovenci bolj razširili nego »Nove pjesme«. »Pervence« je bilo očividno laže dobiti. Preradović sam pravi, da je »kod izdavanja svojih »Pervencah« štetovao«; ni jih torej pač hitro razpečal. »Nove pjesme« pa so bile v par mesecih (do oktobra 1851.) že razprodane, tako da pesnik niti vseh predplatnikov ni mogel zadovoljiti.* Ni dvomno, da so se tako hitro razpečavale pred vsem med Hrvati in Srbi.** Mislim ipak, da jih je imel urednik A. Janežić v Celovcu, ker je v svojem »Glasniku« iz l. 1866. (str. 273) v hrvatskem izvirniku priobčil Preradovićevo pesem »Car Dušan«, ki je iz l. 1851. Jedan primjerak Novih pjesama nalazi se u mariborskoj gimnazijskoj knjižnici. Na mariborskoj su gimnaziji bili onda profesori (oko 1851.) Juraj Maljašić, Davorin Trstenjak, pitomci ilirizma. Nalaze se tamo i »Pervenci«.

I prvo i drugo Preradovićevo knjigo je imel sigurno *Radislav Razlag*, eden izmed mlajših slovenskih Ilirov, odvetnik v Brežicah in pozneje deželni glavar kranjski. Ta je l. 1863. izdal »Pesmarico«, v kateri nahajamo sledeče Preradovićeve pesmi: »Proljetje domorodno«, »Majci«, »Pet čašah«, »Oluja«, »Tuga«, »Lako noć«, »Moja ladja«, »Ribar«, »Putnik«. Izmed vseh teh pesmi se nahajata v »Pervencih«: »Prolietna piesma« in »Putnik«. Ostale Preradovićeve pesmi, ki jih ima Razlagova »Pesmarica« (namreč »Tuga«, »Ribar«, »Lako noć«, »Moja ladja«, »Pet čašah« in »Oluja«), so po vrsti iz let 1846., 1847., 1850. in 1851.; mislim, da so bile baš v »Novih pjesmah«. Poleg teh pesmi ima pa Razlag še pesem »Majci«, ki jo je Preradović prevel iz češčine (1850. »Je li jošte spominješ se ...).

Razlag je svojo »Pesmarico« izdal v drugem izdanju l. 1872. V to izdanje je sprejel iz prvega le »Proletje domorodno«, »Pet čašah«, »Moja ladja« in »Putnika«, na novo pa je sprejel »Pozdrav domovini«, ki jo je Preradović zložil l. 1849., in prvo izmed »Istočnih iskric« (Vi junaci zapadnjaci ...), ki se v Preradovićevih delih navajajo iz njegove »ostavštine«.* Izbor Razlagov je v tem drugem izdanju vsekakor boljši. Po Razlagovi smrti je priredil Ivan Železnikar »Novo Pesmarico« (1889.) in sprejel v njo dve Preradovićevi pesmi: »Miruj srce moje«

* Gl. izdanje Matičino, str. XXXXI.

** Ne bo istina, kar pravi Ivan Trnski u uvodu »Pjesnički djel« (1873., XVI.), da je s težko muko razpečal svoje nove pesmi. — V Ljubljani »Novih pjesem« nisem mogel dobiti »Pervience« pa ima Matica Slov. in Slov. knjižnica ljubl. bogoslovcev.

*** Odkod je torej Razlag imel to »Istočno iskrico«? — Druga kitica Preradovićevega »Pozdrava domovini« se računja: »Primi majko, primi cjelov rado.« Razlag sam je zložil pesem »Domovini«, katere tretja kitica se začenja: »Primi celov zemlja mila, Primi srce moje v dar ...«

(iz l. 1845., že v »Pervencih«) in »Moja ladja« (pod naslovom: Plovi ladjo). Izdajatelji pesmaric so po vsej priliki pri izbiranju gledali na domoljubnost, posebno pa na uglasbenost. Pesmi »Tuga«, »Ribar«, »Laku noć«, »Moja ladja«, »Pet čašah« je komponiral V. Lisinski († 1854.), »Miruj, miruj srdce moje« pa Pajo Kolarić.

Stvar podrobnih preiskav bi bila, dognati, koliko so se Preradovićeve pesmi, ki so bile Slovencem najbolj pristopne baš po teh pesmaricah, na Slovenskem deklamirale in pele.

Preradovićeve pesmi iz zadnjega decenija njegovega življenja, torej po vsebini najtežje njegove pesmi so bile Slovencem poprečno pač manj znane. Preradovićeva spiritistična pesnitev »Ljubav« je bila pristopna tistim Slovencem, ki so bili sotrudniki in naročnika »Bisera« (Niz bisera jugoslavenskoga. Zagreb 1863.), almanaha s srbohrvatskimi in slovenskimi prispevki, tiskanega v latinici in ćirilici.* V celotnem izdanju so Preradovićeve pesmi izšle šele 1873. To veliko izdanje pa že radi svojega obsega ni moglo računati na popularizacijo. Nahaja se v Slovanski knjižnici slovenskih bogoslovcev v Ljubljani, kjer jih je, bržko so pesmi izšle, čital takratni bogoslovec, sedanji ljubljanski župnik Ivan Vrhovnik. Za posebno študijo o Preradoviću je ono izdanje iz l. 1873. porabil prof. Janko Pajk ter jo je priobčil v mariborski »Zori«, in sicer v letih 1874. in 1875. Pajk imenuje izdanje »krasno knjigo i zunanjim uresom i obilnostjo sadržanja« ter pravi, da je tak pesniški velikan kakor Preradović mogoč le tam, kjer je bilo že obilo pesniške tradicije. Ozirajoč se na staro dubrovniško književnost in na ilirsko dobo, pravi Pajk: »Iz semena v tej dobi razsejanega procveli so i dozoreli Preradovićevi pesniški plodovi, prejemljoč i davajoč senco i rast od svojih vrstnikov i uplivajoč nanje, na Trnske, Puciće.« Pajk vidi tudi to: »Čuden je Pegaz, kadar ga upreže v plug, ne manj čudovat, kadar mu čako deneš na glavo in žolti častniški trak okoli pasa«.

Vobče se je po l. 1867. že vsled političnega dualizma začelo na slovenski in na hrvatski strani poglabljanje ožjega domačega narodnega življenja in so se obenem rahljale »lirski medsebojne vezi. V letih, ko je »Matica Hrvatska« izdala Preradovićeve pesnitve (1890.), so slovenski listi njena izdanja le registrirali.**

Omeniti nam je še nekoliko poročil o Preradoviću iz dobe po njegovi smrti. Ko je Preradović umrl, je o njegovem pogrebu nekdo z Dunaja napisal listek v »Slov. Narod« (z dne 27. avg. 1872.) ter osobito poudarjal, kako malo se je generalska uniforma Preradovićeva prilegla srcu, ki je »nežno čutilo gorje in veselje« človeško ter govorilo besede: »Bratinska sloga, blažena zvanja, malo po

* Izmed Slovencev so sodelovali neki Jaroslav iz Kranjske (z narodnimi pesmimi). Ant. Umek, Gregor Krek (poznejši vseučiliški profesor v Gradcu) in Fr. Čuček. Obljubila sta sodelovanje tudi Davorin Trstenjak in dr. R. Razlag (Slov. Glasnik, 1863., str. 183.). Knjiga je imel tudi štajerski slovenski rodoljub Dominik Čolnik.

** Prim. »Slov. Narod« str. 17. iz leta 1891.

malo smutnje razganja itd.«, končno pa dopisnik pravi: »Kot generala te bodo rojaki pač kmalu pozabili, a ohranili bodo v spominu pevca, ki jim tako milo srce boža:

»Tretja čaša svim živućim, etc.«,

»uresničile se (Preradoviću) niso povsem lepe besede: »Primi opet svoje dete . . .«. Listkar torej citira »Proljetnu pjesmu«, »Pet čašah« in »Putnika«, t. j., pesmi iz Razlagovih Pesmaric.

Prevoz Preradovićevih smrtnih ostankov z Dunaja v Zagreb (julija 1879.) je Slovence zopet opozoril na Preradovića. Dunajsko hrvatsko akademsko društvo »Velebit« je ob tej priliki na sodelovanje povabilo »Slovenijo« in »Društvo hrv. tehnika«, a med društvi bi bilo prišlo do težjega razpora, ko bi ne bil previdno postopal predsednik »Slovenije«, Zavadlal, poznejši deželni šolski nadzornik v Dalmaciji.* Dijaki so takrat na Dunaju priredili tudi slovanski komerz. Pesnik Sundečić je na komerzu v svojem govoru obžaloval hrvatsko-srbski spor, ki je bil posebnomed dunajskim dijaštvom močan. »Mi Slovenci smo pokazali svoje mnenje in pritrdili pesnikovim besedam z burnimi živio-klici«. V istem smislu sta govorila tudi zastopnik srbske »Zore« in »Slovenije«.** Svečanosti v Zagrebu se je »Matica Slovenska« udeležila po dr. Proklukarju, ki so mu v Zagrebu pridružili ravnatelj Bradaška, prof. Stare, prof. Celestin in tajnik banskega stola A. Kos-Cestnikov.***

Naj navedem tu še nekoliko Slovencev starejše generacije, ki so čitali Preradovića in ki sem imel priliko z njimi o tem govoriti. Čital ga je na pr. starina današnjih slovenskih beletristov, prof. Makso Pleteršnik, dalje bivši župan ljubljanski Ivan Hribar, (čital je Preradovića primeroma pozno) in Fr. Podkrajšek-Harambaša. Tega-le je na Preradovića opozoril »Vienac«; na nekaki svečanosti v Postojni (v letih 1879.-80.) je deklamiral neko Preradovićevo pesem; njegova soproga še dandanes gladko citira pesem »Pet čašah« in »Majci«. Na gimnaziji v Ptuju na Štajerskem je okoli l. 1880. prof. Žitek, ki je prej služboval na Hrvatskem, slovenski pouk kar v prvem gimnazijskem razredu začel z recitiranjem srbo-hrvatskih narodnih in umetnih pesmi, na pr. Mažuranićevega »Čengić-age« (Četa) in Preradovićevega »Putnika«. To recitiranje mu je bilo nadomestilo za slovnico. Njegovi takratni dijaki so nam, mlajšim, pozneje često gromko recitirali verze: Bože mili, kud sam zašo! Noć me je stigla u tudjini . . . itd. V najnovejšem času imajo tudi slovenski ljudskošolski otroci priliko, čitati dvoje Preradovićevih pesmi, ki sem ju prevel za »Čitanko za obče ljudske šole« (Izdaja v štirih delih. Najnovejše izdanje iz l. 1913.); to sta pesmi: »Dve ptici« in »Ribič« (Ribar).

* Tako poreče »Slovenec« z dne 15. jul. 1897.

** »Slovenski Narod« z dne 16. julija 1897.

*** Poklubar je o tem poročal v »Novicah«. Poseben spis svečanosti je v »Slov. Narodu« z dne 27. jul. 1897.

Kolikor moramo soditi po tiskani literaturi, so se s Preradovićem pri Slovencih pred polstoletjem najbolj bavili Razlag, Janežič in Janko Pajk. Njegovi popularizaciji je dosle deloma škodil nedostatek pripravnih izdanj. Današnji čas zahteva, da se temu odpore s primerno izdajo izbranih njegovih pesmi.

Življenje ni spravilo Preradovića v tesnejše zveze s Slovenci. Le s Stankom Vrazom, ki je živel v Zagrebu, sta si bila topla prijatelja. Oficirski poklic je Preradovića vodil v Italijo, Dalmacijo, na Ogrsko in na Dunaj. Še v Zagrebu je živel malo. Starejši Slovenci, ki so bili v šestdesetih letih minulega stoletja na Dunaju, kjer je takrat služil Preradović, bi nam mogli povedati, ali in koliko so ga poznali. Kar se tiče slovenske zemlje kot take, vem le, da je Preradović l. 1876. preko Trsta iz Dalmacije potoval na Dunaj, l. 1847. pa v Videm na Italijansko in da je l. 1859. za italijansko-avstrijske vojne bil pri armadi v Trstu in Postojni.

DR. FR. ILEŠIĆ

PETRU PRERADOVIĆU

Ne možemo cvijećem okitit ti groba,
Dušmanski ga svega pogazili hati,
A što tuđin nije, to domaća zloba
Podlija i grđa, okalja i zblati.

Morao nas šilnik sputati ko roba,
Da se tvoje slovo ćuti i shvati
I sad r'ječ je tvoja — snaga našeg doba:
»Za tuđinca nema ništa tuđa mati!« . . .

Mjesto cvijeća primi naših boli znake:
Krvav grumen zemlje naše otadžbine,
Tanane konopce, teške lisičine . . .

Primi vječni zalog vjere naše jake:
— Zajedno smo prošli niz Kosovo novo,
Skupa ćemo poći i na Kumanovo! . . .«

ANGJELO DANKO

PETAR PRERADOVIĆ PREMA SRBIMA

Kad je govor o književnosti XIX. veka, u vreme svesnog književnog stvaranja, mi se moramo, ma koliko to bilo neprijatno za ideologiju našeg vremena, snaći sa historijskom činjenicom, da su u nas postojale dve posebne književnosti, srpska i hrvatska, a nikako srpsko-hrvatska kako se u filološkoj teoriji uzima, i to dve posebne književnosti u mnogo čemu potpuno nezavisne i sa vrlo mnogo svojih naročitih osobenosti. Jedinstvo jezika

nije isto što i jedinstvo književnosti. Jezik je elemenat spontanog organskog stvaranja, a književnost produkat duhovne evolucije. Formiranje duhovnih struja, koje daju smer književnosti, može se proučiti do u najmanje tančine i uvek se njegova geneza svodi na grupe i na pojedince, dok kod jezika nema evolucionog procesa bez širokog udela velikih narodnih masa. Mi ne možemo našom pameću nikad dokučiti, zašto se morao razviti štokavski elemenat pored čakavskog i zašto Bugari nemaju glasova ć i đ i zašto se jat izgovara u Dalmaciji kao i, a u Srbiji kao e; ali možemo, s vrlo mnogo sigurnosti, dokazivati, kako se u srpskoj književnosti razvila pismenost vizantijskog mentaliteta, a u Hrvata se stvorila književnost zapadnih tradicija. Književnost je u svojim genetičkim uslovima slična formacijama država: ovisi, u mnogom, od spoljašnjih faktora, od mogućnosti evolucije, od veštine i jačine upravljača i dosta često može doći u protivnost sa osobinama rase; dok se jezik, kao i rasa, razvija po prirodnom instinktu dajući da se pomuti od drugih elemenata, ali ne zaviseći nikad potpuno od njih. Jezik je apsolutna, a književnost relativna formacija nacije; prvi je organska, a druga samo socijalna pojava. Shvativši književnost tako nama je jasno, zašto su dve književnosti u našem jednoplemenom narodu: one su produkat dvaju socijalnih sredina, odnosno dvaju društvenih psiha. Mi dobro znamo i glavne faktore toga dvojstva i opažamo ih u delovanju ne nekoliko decenija, nego nekoliko stoleća.

Govorimo iskreno, jer je to uvek najlepše i najčestitije i najbolje vodi do sporazuma. Mi smo, ma koliko srodni, bili tuđi jedni drugim. Srbi su imali više duhovnih i književnih veza sa Bugarima i Rusima, nego sa Hrvatima. Hrvatskom i Primorju i Zagorju bila je tuđa i neobična srpska književnost staroga tipa sa svojim crkvenskim jezikom, sa svojim vizantijskim obrascima i sa svojim kultom biografija i analistike, kao što su Srbima ondašnjeg veka bila tuđa stara dalmatinska crkvena prikazanja i latinski distisi. Bile su dve potpuno različne kulture, u kojima su živeli jedni i drugi, različne duhovne potrebe i više i niže klase obojega društva, različiti ciljevi, koje su imali jedni i drugi. To je sve bilo toliko jako, da je u XVIII. veku, kad su oba plemena na jednom istom terenu osećala iste socijalne nevolje slavonskog društva, jedan isti duhovni pokret, racionalizam i prosvećivanje, izvođen na dva načina, dvostrukim sredstvima i bez uzajamne veze. Srbi su se bili, u strahu od unije, potpuno predali ruskom uticaju i zazirali od svake veze sa zapadnim piscima — klasični primer Vukove jote! —, a Hrvati su sa svoje strane gledale u Srbima neravne došljake, poluturke i nalazili su, da su u svakom pogledu izmakli od njih. Opšti mentalitet jednih i drugih i socijalna podvojenost bila je tako velika, da je u jednom istom selu, na mnogo mesta, očuvana razlika katoličkih starosedilaca ikavaca i novodoseljenih pravoslavnih ijekavaca, da se dele kao Vlasi i Šokci i da se mrze gore, nego bi to iko mogao prétvaca, da se dele kao Vlasi i Šokci i da se mrze gore, nego bi to iko mogao pretpostaviti, da su razlike samo verske. Stvarnog uzajamnog poznavanja bilo je tako malo, da smo početkom XIX. veka imali mi prevoda »sa horvatskog«, a Dalmatinci prevoda »sa serbskog«!

Sa pravom bi se ovom svemu dalo primetiti ovo: oskudica svesti o jedinstvu još ne znači oskudicu jedinstva. Sa svima srednjovekovnim književnostima bilo je od prilike ono isto, što i sa našim pokrajinskim. Naše su prilike bile bedne, dalo bi se reći, pa nam nije uspelo da stvorimo jedno idealno jedinstvo. Nismo imali svog Pariza ili Firence, nije bilo Luja XIV., pa ni jedne Katarine II., da umetno izvedu ono, što bi se nesvesno tražilo još dugo i neodređeno. Ono, što je pisano na jednom jeziku pripada jednoj književnosti i zašto da ne bude srpsko-hrvatske književnosti, kad postoji srpsko-hrvatski jezik?

Na to se, međutim, može odgovoriti samo ovo. Ako doista prilike do kraja XVIII. veka nisu merodavne za apsolutno prosuđivanje tog pitanja, ako dopustimo, da bi dotad nazive srpski i hrvatski mogli smatrati užim, ali ne isključivim, to sve ne možemo i čak ne smemo primiti za XIX. vek, za vek svesnog nacionalizma, u doba, kad su se potpuno opredeljeno davale njegove teorije. Po tim teorijama narod nije ni antropološki, ni etnografski, ni jezički pojam, nego njega sačinjavaju ljudi istih dubljih osećanja, odnosno ljudi apsolutno svesni svoje zajednice. U XIX. veku Hrvati se afirmiraju kao Hrvati, a Srbi kao Srbi i govorili mi šta hoćemo neoborivo stoji, da su se oni afirmirali kao posebne jedinice i da su kao takve htele i da se shvate. U jedno vreme čak neverovatna isključivost i nacionalna mržnja postaju glavno obeležje obostranog društva, naročito u zagušljivo doba druge polovine prošlog stoleća, kad se u ludom bolu grizlo rođeno meso i kad se počela da proleva i bratska krv. Jedinstva nije bilo i njega su uzaman tražili i najširi i najslobodoumniji duhovi. Naprotiv, nepoverenje je bilo toliko, da su se i na jednoj i na drugoj strani pretpostavljale neke zadnje misli kod propovednika te ideje i uvek se izražavao strah, da jedni druge ne bi »progutali«. I sasvim ozbiljno takve su ideje na obe strane oglašavane za utopije i s tih je razloga sahranjen i Ilirizam i Jugoslavenstvo šezdesetih godina. I Srbi i Hrvati stvarahu svoje posebne nacionalne ideologije; imađahu u većini potpuno oprečne težnje za budućnost; i jedni i drugi rađahu potpuno samostalno; i jedni i drugi naglašavahu svoje separatne potrebe. Može se reći (u što i sam verujem), da su to bile zablude, nesvesnost, još uvek oskudica većih koncepcija, to se sve može reći i to se sve može i primiti, ali, ipak, i na osnovu toga moraju se reći ove stvari. Ma i bile te ideje i taj rad zablude one su dale svoje vidne rezultate, stvorile glavne književne i nacionalne ustanove, izradile čitavo jedno stoleće književnih ideja i dela, a historija, narodna i književna, s tim kao delom mora računati. Najmanje tri generacije javnih radnika i na jednoj i na drugoj strani umrlo je u tim idejama i mi nemamo nikakva prava demantovati njihovu ideologiju svojim nazorima. S toga držimo za potpuno ispravne Masarikove reči u velikom delu o Rusiji povodom tendencija ukrajinske književnosti: »Kad se jedna celina oseća kao poseban narod i kad se kao narod književno organizira, onda odlučuje upravo ta volja, a ne gramatika i jezično ispitivanje!« A takav je bio slučaj ranije i sa srpskom i sa hrvatskom književnošću.

Jedan od pisaca, koji je čitava života nastojao da spoji obe krajnosti, da nesvesnost učini svesnom, da ljubavlju zameni borbu, jedan sjajan izuzetak, koji bi, da je imao samo nešto širi krug, dao sasvim drukčiju i za nas mnogo svetliju sliku književne prošlosti XIX. veka, beše Petar Preradović, daleki predšasnik pokolenja današnjeg Iva Vojnovića, najdosledniji i najverniji pesnik narodnog jedinstva srpsko-hrvatskog plemena.

Godina njegova rođenja značajna je u historiji srpsko-hrvatskih odnošaja po jednom naročitom događaju. 1818. osnovao je Antun Mihanović *prvo društvo srpskih i hrvatskih đaka*. da pokrenu *Oglasnik Ilirski*; jedno stoleće iza toga daju se najsnažnije i najsvesnije manifestacije našeg jedinstva u zajednici Srba, Hrvata i Slovenaca u svima slojevima našeg naroda i u razmerima, koji bi bili pobožni snovi davnih pokretača. Za tom godinom, kao nekim predodređenjem, došla je mladost provedena u tuđini, da posle probuđena, u kontrastu, jače sagleda i zavoli rodno ognjište i svetinju majčine reči i oseti daleki bol osamljenosti u tuđini. Počeo je da stvara u vreme, kad je ilirski pokret već zahvatio sve krugove omladine i rasno čvršćih elemenata i kad je ideja slovenske uzajamnosti išla svojoj kulminaciji bez ograda i poraznih razočaranja. Živa temperamenta, kako je bio, on je saučestvovao u svima događajima svoga vremena i privatno i kao pesnik i dao je svojim ubeđenjima dovoljno jasna izraza. Nas će, u ovaj mah, zanimati samo njegov odnošaj prema Srbima.

Poznato je, da se Preradović jednom prilikom, u prvom delu života, prema Vuku Karadžiću izjavio Srbinom. Pišući mu 10. aprila 1846. o svojim prvim pesmama, on je rekao: »Što ove moje piesme, kao Serbin, kirilskimi pismeni nepečatim (!), tomu su različni uzroci, koje odje navadjati na dugo bi bilo. Ali ako Bog da, što sad nije biti će drugi put.«* Tada, možebiti doista, da se Preradović osećao tako, i ako to inače nije pokazivao. Ali docnije, što je više stario i ostajao u hrvatskom društvu, on se sve više i sve određenije osećao Hrvatom i pokazivao to i svojim javnim i svojim privatnim delovanjem. Povodom jednog uspeha Kukuljevićeva on mu piše iz Temišvara 10. januara 1861.: »Čestitam ti na novoj časti, koja nas, ovdješnje Hrvate, veoma obradova, osobito mene.«** 23. IV. 1861. piše Ignjatu Brliću: »Srbljі se odmiču od nas, više na svoju nego na našu štetu . . . Mene srce boli misleći na taj naš međusobni jad.« Nešto docnije 31. I. 1863. piše istom Brliću: »Čujem da i među katolici nekakva srbska stranka biva. Hvala bogu sad imamo jednu stranku više. Ja se još jednoj nadam, koja će se sklopiti na slozi i bratinstvu između Srbah i Hrvatah i svakoga budalom proglasiti, koji među njima razlike traži; toj ću se stranci i ja pripisati; ta jedina pred Bogom je pravedna a sve druge to su ili glupost mnogih ili oholost pojedinih.« A 22. XII. 1863. piše F. Račkom: »Neimam čime da Vam se pohvalim s ovih stranah — sav život ovdje čami; Srbljі ovdje kao da ih neima; oživljuje samo kadkad kad ih mržnja

* Građa za povjest književnosti hrvatske, I., str. 125.

** ibid., str. 178.

na Hrvate probudi.«* U javnosti se kao Hrvat dovoljno obeležio pesmama: *»Hrvati Dalmatinom«, »Naša zemlja«, »Bože živi«.*

U svom javnom delovanju Preradović je od prvog časa pesnik jedinstva i narodne sloge. Među prvim pesmama koje objavljuje u *Zori Dalmatinskoj* 1844. godine, on se obraća *Pjesmom suncu,*

Da prosvietliš sred velike tmine
Na jedinstvo jedne majke sine,

a u isto doba piše Kukuljeviću: »južni Slavjani brez uzajemne književnosti i sloge obstati nemogu.«** Ta se misao ponavlja i u ne odviše spretno alegorisanoj i personificiranoj *Braći,* gde braća u zadnjem času poimaju svoje intimnije veze i dužnosti prema zajedničkoj majci. U *Proljetnoj pjesmi* (1845.) struji jedna mlada svežina puna vere i optimizma, izražena nešto i odviše lako i jezički nesigurno:

Bratinska sloga, blažena zvanja,
Malo pomalo smutnje razganja,
Omraza nema, gnjev se rastaplje,
Svuda u krvi žive su kaplje.
Ljubav počimlje vladat nad svima,
Ljubica bratskih svuda već ima.
Proljeće evo nama se javlja,
Narod se čisti, krepko ozdravlja.

Godinu dana docnije, 1846., dao je pesnik *Kosovo polje* spevano u Safinoj strofi, tada još uvek običnoj u epigona Lukijana Mušickog. Pesma je rađena s naročitom pažnjom i živim saučešćem, i ako nas ne oduševljava svojom imaginacijom i slikovitošću, za kojom se naročito išlo:

Kano ovce plandujuć leže po njem
Srpska srca, zemljicu kriju onu,
Gdje je danak jedan jedini satro
Sreću stoljeća.

Pesma je, međutim svojim poklikom, svojom deduktivnom logikom i svojom osećajnošću toliko karakteristična za Preradovićevu ideologiju, da se može smatrati njegovim ličnim programom za svo delovanje u životu, isto kao Lukijanov *Vidov-dan* za poeziju i delovanje Mušickoga. Sva nam je zemlja, govori pesnik **rečima,** u kojima ima toliko retrospektivne snage, »žalosti prizor« i svuda gorčina **truje** ljubav i izmet parališe utisak apsolutnog, pa zašto onda ne doći do saznanja, koje nam jedino može doneti pomoć i spas?

Kad svi jednog Boga molite, kad svi
Jednim glasom Slavu pjevate, kad svi
Jednog tiela uda ste, buď te i svi
Duha jednoga!

* ibid., str. 181., 201., 207.
** ibid., str. 111.

U pesmi *Car Dušan* (1851.) ,nastaloj u doba opšteg razočaranja posle 1848. i 1849. godine, ideja je dosta jasna, i ako nas asocijacija misli, kad je govor o Dušanovu carstvu, odvodi u jedan drugi krug predodžaba. Raspoloženje pesnikovo sa jednom bolnom notom klonulosti i »volje za svršetak«, kako bi rekao Niče, dobro tumači g. B. Vodnik, kad navodi da je »ova raka, što je obilazi Preradovićev duh u bolnoj viziji, stisnula u se carstvo naših narodnih idejala, narod je padao u apatiju, radenici htjeli bi da umru sa smrću svojih idejala.«*

U oduševljenoj pesmi *Rodu o jeziku,* objavljenoj u novosadskoj *Danici* 1860., on, mimo Dositeja i Mušickog, širi granice jedinstvenog jugoslavenskog plemena,

Od Stambula grada do Kotora,
Od Crnoga do Jadranskog mora.

Pesma *Hrvat ili Srbin,* za koju g. Vodnik misli, da je spevana 1863. i da je u vezi sa navedenim rečima u pismu I. Brliću, nije nikako bila objavljena za života pesnikova.** Ona je za našu tezu dosta karakteristična, isto kao i za Preradovićevo shvatanje srpsko-hrvatskog pitanja.

Ti se na me srdiš, mili pobratime,
Veliš: »Srbin jesi, srpsko imaš ime,
Tvoji pradjedovi svi su Srblji bili
Na Kosovu polju morda krvcu lili,
A ti, njihov unuk, za Srblje ne mariš,
Već se u Hrvatstvu pokvarenu kvariš,
Tvoj me ukor, pobre, tišti odveć jako,
I da niesam vojnik, pod tiskom bih plako;
Al ovako znadeš, lake su mi misli,
I popuštam ondje, gdje bi drugi stisli.
Izvan, ako hoćeš, da se porvamo,
A ti sedlaj noge, pak dojaši amo,
Ustanovi mjesto, vrieme i drugara,
Pa ćemo raspačat, što nam srca para,
A u cielom svietu neka spomen bude,
Da su do dva brata bili dvije lude.

Posle, kao svi pesnici toga vremena i on jednom pesmom slavi Crnogorce *(Turske glave,* 1864.) i brani ih od prekora krvološtva. U seriji *Milih pokojnika* s ljubavlju se seća Petra II. Njegoša, Branka Radičevića, Stevana Knićanina, povodom koga ponovo naglašava »bez sloge da nam sreće nije!«, Josifa Rajačića, čiji mu spomen stalno oživljava slike velikih dana narodnog pokreta,

Pomozite mrtvi nam do sreće,
Kada živi ne mogu il ne će.

* B. Drechsler: Petar Preradović, Zagreb 1903., str. 76.
** P. Preradović: Izabrane pjesme. Izdanje Matice Hrvatske. Zagreb 1918., str. 142.-3., 313.

Dalje Špire Dimitrovića, kome je uputio 1843. svoju prvu pesmu i koji ga je izazvao na književni rad u materinskom jeziku i najzad Mihajla Obrenovića. Zanimljivo je u ovom zadnjem slučaju čuti sud Petra Preradovića iz dva razloga: jedno s toga, da se vidi njegovo shvatanje o njemu kao jednom od idejnih nosilaca Jugoslavenstva, a drugo, da se sasluša njegovo mišljenje o upravi kneza Mihajla, protiv koje su ustajali svi liberalni elementi onovremene Srbije i većina naših pesnika na čelu sa Zmajem. Povodom kneževe smrti, pod prvim utiskom, on je 14. VI. pisao Račkom: »Smrt Mihajla Obrenovića, ako i nije potekla iz političkoga uzroka imati će ipak političkih posljedicah. On je bio zaprjeka brzom riešenju istočnoga pitanja, bez njega mislim da će stvar bržim krokom krenuti. U ostalom žao mi ga je, jer je bio čestit čovjek i dobrotvorac svoga naroda; ali sudbina nemilice krči.« A znatno docnije, 11. XII. 1870., spremajući sonet o njemu za gornju seriju piše Trnskom: »Bud mu bilo prigovora ipak je bila sva prilika da će on pokrenuti srbsku a tim i našu stvar boljim putem a bilo je barem u tom obziru mnogo nadah i željah. Ja scienim zato da je vriedno spomenuti ga, tim više, što mi misao neda mira a ni drugim, da su sadašnji vlastodršci u Beogradu okaljali takodjer svoje ruke u krvavom onom poslu, s koga nas i dan danas groza hvata.«*U pesmi se naročito naglašava, kako u raci

Leži u njoj pokraj tvoga tiela
Mrtvih nada povorka nam ciela,

ali na kraju i ona stara ograda: De mortuis nihil nisi bene!

Kod Srba nije ni Preradović, kao ni svi ideolozi ilirskog pokreta, nalazio mnogo odziva. I prema Ilirstvu i prema Jugoslavenstvu oni su bili čitavo vreme odviše pasivni, u koliko nisu bili direktno protiv toga. Vrazova tužaljka iz 1841., da »jezgra Ilirah — Sàrblji — u tom ogledu daleko zaostaju,«** dala se ponoviti za čitavo vreme Preradovićeva delovanja. Poznato je, možda, sa kakvom je nabusitošću 1847. raspravljao Jovan Subotić o srpsko-hrvatskom pitanju naglašujući, da manjina mora ustupiti većini, dakle Hrvati Srbima, i da će se oni kad-tad stopiti pod jednim imenom i to pobediteljskim, srpskim.*** U to je doba, malo samo docnje, dosledno u duhu Vukova pansrbizma, Đura Daničić tražio razlike između srpskog i hrvatskog jezika. A Preradoviću samom, kad je govorio da Srbi treba da popuste, odgovorio je 1846. Svetozar Miletić, nosilac ideja čitavog jednog pokolenja: »U čemu da popustimo? Mi imamo svoje narodno ime, koje nikom ne naturujemo, ali koga se nikome za ljubav ne možemo odreći. Hoćemo da ostanemo Srbi, a nećemo da budemo ni Hrvati, ni Iliri. Ili zar da se odrečemo naše ćirilice, a da primimo tuđu latinicu?«****

* Građa, I. 221., 233.
** Archiv für slav. Philologie XXXVI., str. 486.-7.
*** Letopis, knj. 76, str. 142.-152.
**** Brankovo Kolo, 1905., str. 1627.

Ne može se reći, da kod Srba nije bilo smisla za jedinstvenost našeg naroda; pre i jedino s razlogom da se reći, da ga nije bilo u dovoljnoj meri kod široke publike i u krugovima radikalnih nacionalista, što je, u ostalom, slučaj i kod Hrvata. Srbe, u glavnom, nije zadovoljavalo nikakvo rešenje, gde bi se za više svrhe imala koncedirati ma koja od narodnih tradicija, ime naročito i s toga su više težili za *slogom* nego za *ujedinjavanjem*, više za nekom vrstom narodnog dualizma, nego za idealnom jedinstvenošću. Otud im je Preradović, koji je, i ako književnom osobenošću Hrvat,* sobom prestavljao sintezu srbo-hrvatstva, bio tud i bez interesa čak i onda, kad se posebno ukazivalo na nj i kad se iz njegova slučaja bez potrebe htelo načiniti jedno sporno pitanje između Srba i Hrvata.

Preradović je, i to treba istaknuti, saradivao i na srpskim listovima u jedno vreme, kad je tih uzajamnih veza bilo više, i uvodio i svog prijatelja I. Trnskog među srpske književnike.** U jednoj njegovoj pesmi, *Jesen*, u metru, figuri i čitavoj izradi opaža se neposredan uticaj srpske poezije iz one vrste takozvane »objektivne lirike«. Klasičarskih uticaja ima više, isto kao i uticaja narodne pesme, naročito lirske.

God. 1886., 28. nov., uputio je veliki Štrosmajer jedno pismo Zmaju Jovanu Jovanoviću, drugom značajnom pesniku narodnog jedinstva i rekao mu tu, za to njegovo delovanje, među ostalim i ove reči: »Vi ste, dobri moj priatelju, sav život svoj i sav umni rad svoj sporazumljenju i slogi toj posvetili i tiem si jur neumrlo ime u biednome narodu našemu stekli. Meni se veli: da bi Vi i sad ugledom i posriedovanjem svojim mnogo doprinieti mogli, da se u ovo opasno i doista kobno doba razvagjena braća slože i izmire na korist, slobodu, srieću obiu i bolju budućnost našu . . . Tiem ćete, dobri moj priatelju, u krunu slave Vaše uvrstiti upravo alem kamen, koji će ime i uspomenu Vašu u narodu našem neumrlim svietlom obasjati!«*** Za Petra Preradovića, čiju uspomenu danas ne može da slavi svo pleme naše, i ako joj oseća značaj, mi nebismo našli jače i po osobi dostojnije reči. To je sjaj velikih ideala!

V. ĆOROVIĆ

ПОЛИТИЧКИ НАЗОРИ П. ПРЕРАДОВИЋА

Код нас честити интелектуалац не може, а да се, на било који начин не занима за политику. Наш неслободни положај тишти једнако савест лиричара, као и активног политичара. Код слободних народа политика је борба за заступничка и министарска места, или највише, умеће управ-

* Brankovo Kolo 1896., str. 182.
** M. Šević nema pravo kad tvrdi, da je Preradović »u svojim pesmama napojen više tradicijama srpskim no hrvatskim«. Nova Iskra 1902., str. 114.
*** Pjesnička djela P. Preradovića Narodno izdanje. Zagreb 1873., str. XIX.

ња државом, али код нас је политика (или би бар то морала да буде) борба за слободу, за највишу потребу сваког појединца и народа.

Петар Прерадовић је већ у својој лирици, »par excellence« нацијонални песник, и то више по садржини него по духу и форми. А у његово доба, политика бијаше више но икада идентична са нацијоналним радом. Бити данас политички песник, значило би певати песме о политичким аферама, апровизацији или буџетном провизорију, али у доба Прерадовићево, највиша политика се вртила управо око мотива његове поезије, око Славенства и Југославенства, питања Далмације и народног уједињења, народне повести, језика, части и слободе. Идеја Југославенства, не само културног, него и политичког, у његовој је поезији развијена до снаге, какова се појављује тек данас, после толико деценија. Он је за народни живот свог времена, оно што је Кардучи био за препородни живот Италије: песник сваког дана, сваке политичке згоде, сваке народне наде и настојања.

Овде смо наканили ипак приказати само *чисто* политичке идеје Прерадовићеве, оне које се тичу тадашње дневне политике, политичких програма и идеала, као и утицаја, што их је у смислу тих идеја наш песник извео на политички живот. Све то се најбоље може видети из његових сачуваних писама, штампаних у првој књизи »Грађе за повјест хрватске књижевности«, коју је издала Југославенска Академија у Загребу.

Политичку садржину тих писама имамо да захвалимо пре свега живом домовинском осећају песника самога, али још више можда околности, да су писана у најбурније политичко доба Европе, и то управо људима, који су стајали на челу нашег политичког живота. Осим оних, која су управљена песниковим побратимима Трнскоме и Вразу, највећи део тих писама управљен је *Ивану Кукуљевићу*, иза 1842. год. политичком вођи хрватских отаџбеника, и *Богославу Шулеку*, уреднику »Словенског Југа« (после забране претвореног у »Југославенске новине«) и касније »Позора«. Веома су занимива у том погледу и Шулекова писма Прерадовићу, поготово за активну улогу коју је Прерадовић играо или имао да игра у политичком животу, али та још нису штампана, а у Академији нисмо никако могли да их нађемо.

Иван Кукуљевић био је војнички друг песников, па зато и јесу најстарија сачувана писма њему управљена. Прва три су из Милана, где је Прерадовић суделовао као поручник у талијанском рату и писана су још увек немачки (из год. 1841. и 42.) У њима се јада на своје војничко звање и држи га неслободним: »**Tausend mal habe ich dich beneidet und beneide dich noch um deine Freiheit; wenn du auch die Kette klirren hörst, du fühlst sie wenigstens nicht**«, а у другом једном писму (из 1844.) вели: »Само да би се ових веригах још решити могао, које ме у војничком ставу вежу.« Опето-

вано, жели да му је оставити борбу на бојном пољу по туђини и вратити се у домовину, да се бори скупа са пријатељима Илирцима.

Као у песмама, тако и у писмима идеја Славенства и Југославенства највиши су политички идеали његови. Већ у једном немачком писму Кукуљевићу, у доба, кад још није ни певао хрватски, горко се јада што му другови официри веле да је »**der Name Slave sehr verwandt mit Sklave**«. У писму Кукуљевићу из г. 1844. вели: »Јужни Славени брез узајамне књижевности и слоге обстати не могу.« 1847. пише Кукуљевићу, да му се допада што »славјанска младеж праву сверху у очих држи« и да је са Штуром (Људевитом) разговарао »о различитих Славјанства тичућих се ствари«. Када чује г. 1848., да се у Прагу спрема први свеславенски конгрес пише Шулеку: »Је ли истина да ће у Прагу сви аустријански Славјани скупштину држати? Ако само буду сложни — али бојим се по искуству, да то неће бити.« — Занесен великим идеалима Славенства, Прерадовић је тешко сносио све неслоге, које су увек делиле Славене. Код оснутка Шулековог »Словенског Југа« одушевљава се силно, пише о том Казначићу у Дубровник и нука га да пише зањ чланке. Када су год. 1850. биле забрањене и »Југославенске новине« које је Шулек после забране »С. Југа« почео издавати, тужи се огорчено Казначићу на то.

Већ по томе види се да је Прерадовић и најодушевљенији заговаратељ слоге и јединства Срба и Хрвата. О његовом односају напрама Србима писат ће се другде, а ја ћу овде навести само једну ставку из писма Игњату Брлићу (год. 1863.): »Ја се још једној (странци, јер се тужи на нове странке) надам, која ће се склопити на слози и братимству између Србах и Хрватах и свакога будалом прогласити, који међу њима разлике тражи.«

Будући да је свој народни рад започео у Задру у Далмацији, упознао се добро са тамошњим приликама, па се и горко на њих јадао. Год. 1844. пише Кукуљевићу из Задра: »У цијелом Задру нећеш два човјека наћи, који само за невољу наш језик разумиду. Све се овди поталијанило.« — Веома занимив за непромениву самовољу цензуре у Аустрији је садржај писма од 23. V. 1844., управљеног Кукуљевићу. Прерадовић му јавља, да ће дојдући број »Зоре Далматинске« садржавати чланак у коме један поп заговара стари далматинско-талијански правопис проти Гајеву. »Тај чланак биаше наређен од овдашње Цензуре, и без довољења уредничтва и издаватељах, морао се *на њезину заповјед утискати*.« Прерадовић упозорава Кукуљевића, да неби тај чланак у Загребу узели озбиљно и моли га, да га нападне. — У писму Гаја из год. 1847. тужи се на безумност талијанаштва у Далмацији и на тврдоглавост уредника »Зоре« Кузманића. »Али немојте зато над Далмацијом здвојити. Њена младеж боље разумие свој виек него остареле главе.« Када се је 1851. спремао Јелачић у Далма-

цију, Прерадовић се је живо занимао за ствар и као »побочник« банов, хтео с њиме. Год. 1861., када се је радило о томе, да и Далмација пошаље своје изасланике на банску конференцију и земља се поделила у »аутосвој виек него остареле главе.« Када се 1851. спремао Јелачић у Далмација ће се тешко овај пут с нама сдружити. Није ствар била добро започета. Морало се прије јавним путем то питање протрести и потанко све разложити, да би Далматини знали били на чему су и како се та ствар има. Али овако они сматрају захтјевање Хрватах насиљем и оширу му се. Ја познам тамошњи свиет и нећу се преварити ако речем, да смо за сад у хитњи промашили циљ.« Тако се је и догодило. »Аутономашка« саборска већина гласовала је проти сједињењу. Игњату Брлићу пише Прерадовић, да је младеж далматинска ипак одушевљена за уједињење.

Исто тако, као за уједињење Далмације, занимао се је Прерадовић живо и за наше право на Ријеку. Када се је год. 1868. стварала нагодба и Мађари се спремали да Ријеку отму, Прерадовић је живо дописивао баш са Рачкијем, који је жестоко бранио права Хрватске на Ријеку. Дапаче је и превео на немачки Рачкијеву брошуру »Риека прама Хрватској«, »да се и Мађари, који нашки не знаду точно обавиесте о стању Риеке према Хрватској«.

Одношај Хрватске према Мађарима и уопће према осталим народима монархије замишљао је Прерадовић *федералистички*. То је био његов политички програм па и у томе бијаше присташа *Штросмајера* и *Рачког*. То се најбоље види из писма управљеног Игњату *Брлићу* на 11. III. 1862., дакле у доба Шмерлинговог централистичког режима. Прерадовић се тужи што су духови клонули и вели: »На земљи је вјечна борба, а онај небива побједитељем, који за који час другога надвлада, већ онај, који на темељу праведних начелах стојећи узтраје. Ако су људи, који сада с нама заповиедају, неправедни, будимо ми праведни и вјерни својем бољем увјерењу.« — »*Народност и федерација* то нек нам буду као два ока увиек у глави. За прву ваља да се ми сами боримо, а за другу имамо толико помагачах, колико има народностих у царству. Федерација садржава пако у себи слободу као језгру. *Најприје народност па онда слобода*. Слобода погажена опет се помлађује, али народност изгубљена тешко или никада!« — Ондје видимо Прерадовића одлучним *нацијоналистом и федералистом*.

Док је народа, увек је време за слободу, али успава ли се народност, пропало је све.

Мађаре Прерадовић није волео. Занимиво је, да је још год. 1842., пре но је почео и писати хрватски, послао из Милана Кукуљевићу за ревију »**Croatia**« три немачка сопета у којима пева народну прошлост и тумачи му у писму да су али »суседи« о којима говори Мађари, па да би се повест народна морала штампана у пук ширити »**damit wenn es einst zum Kampfe heisst gegen Ungarn, es begreife warum**« (да једном кад се буде ишло у бој проти Мађарима, схвати зашто). — Када су му год. 1848. долазиле вести о неуспесима Мађара писао је Шулеку из Мантове: »Ако је све то истина што из њемачких новинах чујемо, онда богме зло по Мађаре, а и право им је, зашто су до тога дотиерали.«

О дневној политици и политичкој тактици, Прерадовић суди у начелу као одрешити и значајни радикалац, али у пракси препоруча често и опортунизам. Тај међутим никад не сме да изигра народни понос. Год. 1847., када су мађарони устајали проти народном језику, тужи се Шулеку, да »противна странка себе и сву Хорватску срамоти«, а месец дана кашње песник заноснe »Роду о језику« сав сретан пише из Удина истоме: »Серце ми је заиграло кад сам онај прилог к народним новинама читао, гдје се наш народни језик на част дипломатичног уздигао.« (Проглашење хрватског језика службеним.) — Наступ *Јелачића* на банску столицу поздравља Прерадовић одушевљено и нада се од њега добру. Но 1850., у једном писму Кукуљевићу, цун је бојазни за народну ствар и моли га, да га обавести што се у Бечу догађа. Слути »да ћемо од зла на горе« па се тако и догодило. Исте године поновно пише огорчено Кукуљевићу: »Не пишеш ми ништа како наше ствари стоје и кад ће Бан доћи. Прем да је већ досадило о политики говорити, ипак ако си што дознао, дај да чујемо. Овдие се поговара ... да ће нас опет с *Угарском* сдружити, *Риеку* и *Међумурје* нам отети и латински језик наметнути.« Прерадовић све црње слути. 1850. пише Казначићу »О политики нећу да говорим јер и сам знаш како је«, а у другом писму вели отворено то: »И сам знаш на чему смо — **nascitur ridiculus mus!** — то ти је језгра наших стечевинах иза огромних двољетних надах. Ја сам се политике сасвим већ одрекао, јер ми се чини посао с њоме: празну сламу млатити.« Југославенске новине забрани влада ових дана без суда — самовољно.« И т. д. — Тако је мрачно деловала на ведрог иначе песника незахвалност државе за услуге које су јој народ и Јелачић учинили.

За цело време Баховог апсолутизма то се је безнадно расположење сачувало. Год. 1853. пише Бертићу, да му не шаље више ни »Аграмерице« (»**Agr. Zeitung**«) ни »Народних Новина« јер да »не вриеде ни крајцаре«. Неће више ни да чита, тако му се гади. И све до 1860. год. (1859. одлази Бах) не пише више о политици. Те године излази листопадска диплома, којом се враћа народима устав, а бан *Шокчевић* сазива банску конференцију, на којој се састају уз Штросмајера и најугледнији хрватски политичари и књижевници. Прерадовићу опет оживи срце и он пише Кукуљевићу: »Ми сви пратимо пажљивим оком дјеловање банске конференције, у којој си ти први освиетљао лице ... У осталом и ми смо сви за сједињење с Мађари, али на темељу оном, кога разложи Шулек у својих

чланцих у »Позору«. Гледајте само да *не шаљемо посланикаx на мађарски сабор*, јер другчије морат ћемо се мађарски учити, а тим би нам народност на шупљу темељу била.« »Позор« је био основан баш те године у октобру и Шулек је у њему заступао своје протуунионистичко становиште. Год. 1861. пише Прерадовић о истом предмету Брлићу: »Противна мађаронска странка у толико криво суди што у реалној унији с Мађарском некакав спас увидјети хоће. Ја то докучити не могу. Док смо год скупа у царевини аустријској *ми нећемо и неможемо мање слободе од њих имати, били ми сдружени или не с њима*«.

Опортунизам Прерадовићев показује се у питању »Рајхсрата« и код саборских расправа год. 1861. Краљ је наиме на 12. Марта те године позвао и хрватски сабор нека из своје средине изабере и на царевинско вијеће (Reichsrat) у Бечу пошаље 9 заступника. Тиме су настале у сабору две групе: Једна је одлучно кратила да призна заједничке послове са Аустријом и не хтела да се иде у **Reichsrat**, а друга се показивала донекле томе склона. Ону је скупину предводио *Стојановић* и у њој су били уједно мађаронски унионисте, са већином Срба и Крајишника и са Кватерником и Старчевићем. Другу је скупину сачињавала народна странка са Кукуљевићем, Мразовићем, Перковцем и т. д. на челу. И Прерадовић се слаже с Кукуљевићем. Он му пише, да би он био за то, да се уветно попусти, да се пође у **Reichsrat** и ту да се пази што се с нама ради, али да се уједно изјави, да се то чини под притиском силе и никако се не везују руке за будућност. Ако није то добро, нек се нађе каков други **»medius terminus«.**

Исте године пише и Брлићу: »Ја мислим да ћемо на посљедку сви морати у **Reichsrat, nolens volens.** А онда ће се ново коло заиграти, у коме ја мислим Славени не ће бити само свирачи него вође.« Али месец дана касније (3. Августа) хрв. је сабор гласовао проти **Reichsratu** и тиме можда сам помогао створити увете који данас олакшавају Немцима на једној а Мађарима на другој страни укрћивање осталих поцепканих народности.

Те исте године искрсло је и питање присаједињења Крајине, па и у том послу Прерадовић свјетује Кукуљевића, да одустане од своје накане, према којој је хтео да не уђе у сабор, док се Крајина не присаједини: »У политици неваља се никада кочити већ се околностим увиек прилагодити и црпити барем ону корист, коју оне пружају.«

Год. 1861. распуштен је хрватски сабор а Шмерлингов централизам захвати и Хрватску. Ипак у томе што је хрватски дикастериј у Бечу претворен у »хрватско-славонску дворску канцеларију« види Прерадовић добитак, па мисли, кад смо се тиме решили Мађара моћи ћемо сад »сдруженими силами проти бечкој централизацији.« И год. 1862. још пише Брлићу, да сада »стојимо више на својих ногух него икада«, јер имамо

своју **»Hofkanzlei«**. Но зато не мари ни да говори о политици и све до год. 1867. не пише више о њој.

Те године су се Мађари нагодили с Бечом и постигли све што су тражили; положени су темељи дуализму који их је учинио господарима једне државне половице. Прерадовић пише Шулеку из Арада како Мађари славе свој успех, и уједно се тужи на »даљи јуриш Мађарах и Ниемацах на нас«. Тада се је наиме спремала и угарско-хрватска нагодба, којом су Беч и Пешта хтели да нас скуче. Прерадовић добро слути »да ће понајприје сазвати сабор и да ће захтјевати од њега немогуће, па ће га онда запустити и по новом октројираном реду хтјети га опет саставити.« Само три месеца после његова писма (25. V. 1867.) бива на адресу народне већине хрв. сабора одговорено — распустом. — Место Шокчевића долази на банску столицу Левин Раух, проведе нове изборе по октроираном реду и томе незаконитом сабору предложи на прихват нагодбу. Три месеца пре њеног прихвата јада се Прерадовић Рачкоме, да »наше ствари погледом на садашњост дакако зло стоје«, али ипак се нада у будућност. »Раухови регниколарци чине себи и свому господару глас и извести ће некакву нагодбу, која ће трајати од петка до суботе.« На жалост, то се није испунило: нагодба траје и данас. Из једног писма Рачкоме, управљеног из Беча год. 1871. види се да је Прерадовић пошао тамо да се заузме за амнестију у Крајини. Када се год. 1872. радило о ревизији нагодбе пише Шулеку из Беча, да је становиште народних првака **»non plus ultra** наше попустљивости« и преко њега да се не сме ићи.

Међутим пронели се наједном гласови да Прерадовића кане именовати баном. О томе му пише и Шулек, који се живо заузима за то. Прерадовић му одговара (3. II. 1872.): »Што се мене тиче, не мислим, да је сада прилика икаквој нади. Ако и дође до какве нове нагодбе те нам се даде боља каква влада, неће јој на чело ставити човјека сасвим народњака, већ каквога полумађарона. Осим тога зазиру Мађари од војника, бојећи се да се неби превргао у нова Јелачића бана. — Али било како му драго, само да буде боље по јадну нам домовину, па ја гледао из закутка каква срећа јој, годит ће ми срцу.« Након 15 дана опет пише Шулеку о томе, јављајући му да је именован краљевским повереником и противећи се томе да се народна странка фузијонира са мађаронском. »Са свих страна, вели, долазећи гласови, хоће да ме баном учине«, али он мисли, да је то немогуће већ зато што и нагодба пречи да војник буде баном. »А ја се и нејагмим за ту част. Буди нам мила домовина сретна под којим год баном, па сретан и ја!« Још пре свог одласка на лечење у Мариабрун, дакле кратко пре своје смрти пише Шулеку: »Прије свога поласка радо би знати како наше ствари стоје, јербо ме различити неповољни гласови узнемирују« и моли га да му пише: »У колико се доброму успјеху надати можемо.«

Уза сву тешку болест велики отачбеник више од половине кратког свог писма посвећује бризи за милом домовином. Из писама Шулекових види се и да је Прерадовић био најозбиљнији кандидат за част подбана Далмације у време кад је Далмација имала да се под Јелачићем присаједини.

У страначком погледу, Прерадовић је био најближи народној странци, или заправо народним вођама Штросмајеру, Кукуљевићу, Рачкоме, Шулеку и т. д. Штросмајера је силно поштивао и волео. Старчевића спомиње у једном писму на Гаја и то само у питању правописа, предбацујући му да је погрешио. Јелачића поштује и воли, али највећа његова политичка симпатија, то је Шулек. Њему најраће о политици пише и најраће његове чланке чита. Год. 1854., за апсолутизма Баховог пише Бертићу: »Зашто се удаљујете од Шулека, од те поштене душе, пишите ми о њему и поздравите га од моје стране.« — »Кватерникова брошура у њемачком језику јако се допада и ја сам је великом радошћу и задовољством читао« пише Кукуљевићу год. 1861. Ради се наиме о брошури »Das staatsrechtliche Verhältniss des Königreiches Kroatiens zur Sankt-Stephans Krone«, писаној на одговор мађарском политичару Салају. Особите је симпатије гојио Прерадовић за српјанског кнеза Михајла Обреновића, што се из више писама разабире. Новине је Прерадовић радо читао и одасвуда их наручивао. Особито се је занимао за Шулеков »Славенски Југ« (касније »Југославенске Новине«) и за њих писао.

Занимиво је погледати, како је Прерадовић мислио о талијанском рату, у коме је год. 1848. суделовао. Непрестано се јада на своје стање и жели да може у домовини радити, место да у туђини дане трати. Бертићу пише из Мантове: »Ја с моје стране рад би ову несриетну земљу оставио и волио би на предстражих на Драви стајати, него овдие међу народом, који нас из све душе мрзи, нас за керволоке и потлачитеље проглашује и проклиње.« Наравски да је Прерадовић морао разумети добро ту мржњу и проклињање оних, који су се за своју слободу борили . . .

И данас је рат. И наша је земља »несриетна«. И зато овај чланак о великом песнику-отачбенику, који је такође у тешким данима одлучно показивао своју неугасиву љубав за народно јединство и слободу, неби могли ничим тако достојно да завршимо као овим значајним и топлим речима његовим, из једног писма Игњат. Брлићу (од 11. III. 1862.): »*Будимо мужеви па покажимо у несрећи, да смо стални*, онда ће нас се непријатељи бојати — али ако будемо туђе прибјежице, никада!«

НИКО БАРТУЛОВИЋ

LJUBAVNA LIRIKA P. PRERADOVIĆA

I

Od svega što će se na ovom mjestu reći o raznim granama Preradovićeve poezije znam izvjesno da će ovo biti ponajmanje poglavlje. Ali ma kako maleno bilo ono će — relativno — biti veće od ostalih, jer u svom srazmjeru prema značenju i veličini ostalih pjesničkih radova Preradovićevih ovaj je rod — erotika — najmanji i najneznatniji i svojom veličinom i vrijednošću.

Da pokažem odnos Preradovićeve ljubavne poezije prema ostaloj njegovoj poeziji navest ću jedan malko matematski, ali tačan primjer. U velikoj studiji g. Drechslera o P. Preradoviću, koja opseže preko sto i dvadeset stranica prikazana je ljubavna lirika (osim Lina-Lieder) na nepunih pet stranica, da se na njima ustanovi da ljubavna lirika nije Preradovićev genre. Kao kod većine starijih pjesnika ne nosi ni sama ljubavna lirska poezija neki naročiti pečat ličnosti. Umjetnik je nekoć stajao *iza* djela, njegov lični život — stvar tako važna i odlučna kod modernih — jedva da se i nazirao kroz tamne boje i nejasne riječi djela.

S druge strane nije bez interesa za prilike u kojima se u nas razvijaju i djeluju pjesnici da je ljubavna lirika kod najvećih pjesničkih imena Preradovića, Kranjčevića, Tresića itd. malena ili nikakva. Pitanje narodnog opstanka i borbe, narodne slobode i budućnosti i problemi saznanja istine i smisla života tako su ispunili život i zauzeli svu dušu i sve misli da nije ostalo dovoljno smisla ni mjesta za promjenljivu igru i dokonu sreću što je daje ljubav žena »lepih i jadnih sa njinom lepotom«.

Gotovo sva Preradovićeva ljubavna poezija je bez izrazita ličnog obilježja, bez ičeg što bi njegovu ljubav naročito izdvajalo nad milione drugih ljubavi i što bi njegovu ljubavnu poeziju dizalo nad cijelo more sličnih savremenih pjesnika, koji su u isto vrijeme i na isti način pjevali ili plakali svoju ljubav i ljubavni jad.

Peripetije i doživljaji što ih iznosi ljubavna lirika Preradovićeva su jednostavni i obični ne uvjetovani možda kakvim unutarnjim krizama ljubavi, nego običnim životnim dogodjajima kako ih već sudbina donosi: rastanak ili smrt donosi bol, a viđenje radost i zanos. Odnosi izmedju ljubavnika su uvijek jasni i vidno ocrtani. Mračni puti i ponori koje riječ ljubav u sebi krije zaobilaženi su neopaženo ili pokriveni cvijećem patosa i erotike.

Preradovićev nazor o ženama i ljubavi je potpuno u skladu sa svim ostalim njegovim naziranjima o svijetu i životu. On je strogi i dosljedni *idealista*. To su blažena shvatanja ljubavi. Ljubav je samo pitanje harmonije dvaju duša, ljubav je dar milosnog neba bijednim smrtnicima, ljubav je zanosni plamen duše koja triumfuje nad tijelom ili bolje je da pustimo samog Preradovića da govori:

»Ljubav, dušo, na zemlji je tajna,
Božji pečat čovječjih povelja,

Koga stoprv naša smrt otvara;
Ljubav ovdje samo j' duga sjajna,
Koju sunce, milost stvoritelja,
Kadkad kišom naših suza stvara!«

(»Što je ljubav?«)

A žena? Žena je bolji dio, božansko poslanje, koje nam sladi i uljepšava ovaj gorki i surovi život, to je čista žena — djevica, žena — majka, čuvarica idealne vatre domaćeg ognjišta, dobri anđeo života našeg, čije oči, kao zvijezde nad olujnim morem sjaju nad životom muškarca-borca.

To je ona Beatrice, Laura, Cloris, Maryla ili Ljubica, koja je zarobljavala i plijenila srca starih pjesnika i koja nas drži u svojoj slatkoj vlasti kroz stotine dvanaesteraca, troheja od četiri stope i cikluse soneta. To nije ona žena koju tako često sretamo kod kasnijih pjesnika, mulier insidiosa, ona pred kojom nas je još car Salamon opominjao i o kojoj već Heine pjeva:

Mein lieber Ritter
Das Weib ist bitter, das Weib ist bitter!

Kod Preradovića je još u punoj snazi trubadurski kult žene, koji se kod docnijih pjesnika sve više gubi. Pitanje socialnog položaja i zadaće žene, pa naročito ekstremni kult individualnosti raskrili su bezbroj teških pitanja koja leže u odnosu između dvaju spolova. Nastao je mučni problem egzistencije u dvoje. Ta su pitanja dala biljeg ne samo modernoj drami i romanu (Tolstoj, Balzac, Strindberg, Ibsen, Przybyszewski itd.) nego i samoj erotici. Pedeset godina iza Preradovića pjeva Kranjčević:

Izrodih kćerku s njome i tad je tlapnjom lude
Okrstih dušom našom; al jedno strastno veče
U zagrljaju mamnu mat njena meni reče:
Sad pojedoh ti dušu, da krv mi žešća bude!
Izgubih dušu svoju odlunjah od matere
I svaki džbun otada raskopah noktom tigra
I svoje suze zgazih i vidjeh, kako igra,
U svačijem oku himba, u svačjem srcu zvjere!

(»Ah kako gorko virnuh . . .«).

A to je ipak posve druga nota.

II

Za mene je najzanimljivija Preradovićeva ljubavna pjesma »Jedinica« (ista misao je u Lina-Lieder pod naslovom »Dein Bild«.) Ona je najoriginalnija i najuspjelija, i baš to je karakteristično — jer seže u misaonu liriku, koja i jest jedino pravo polje Preradovićevo i na kom je on nesravnjivo velik i jak. »Jedinica« nije žena od krvi i mesa, nego prisjen unutarnjih doživljaja, utjelovljenje dušinih snova. Možda ljepota? Istina? Dobrota?

Tko je ona: uviek pitam,
Ali uviek *neznam, tko je.*
Jedinice neizrečna,
Tko b' izreko ime tvoje
Slabim glasom zemlje ove!

Ali to više nije prava ljubavna lirika, to je već »s onu stranu« »ubi neque nubent, neque nubentur«. Lijepa je i originalna »Mrtva ljubav«, koja poređajem misli podsjeća na narodnu poeziju. »Primorske pjesmice« »Jelica« itd. su ne mnogo originalne, držane potpuno u tonu narodne pjesme, ali lijepe.

»Djevojka se u moru ogleda
Bože mili, ali sam ti liepa!«

ili:

»Majka budi Radovana
Ustaj, Rade, evo dana!«

Već sami ovi početci pokazuju kako je strogo i često doslovno držan način izražavanja narodne pjesme.

Tako vidimo svu ljubavnu liriku Preadovićevu podijeljenu u dva dijela. Jedan je dio stvoren pod dojmom njemačke romantike, a drugi pod dojmom naših ženskih narodnih pjesama. Ovaj potonji uticaj je vidan već iz dva gore navedena primjera, a za uticaj njemačke romantike pružaju dovoljno dokaza ne samo njemačke Lina-Lieder, nego i hrvatski pisane ljubavne pjesme.

Već dr. Drechsler je u svojoj prije spomenutoj studiji iznio sličnost u situaciji i shvatanju između Lenanove pjesme »Das dürre Blatt« i Preradovićeve »Pitanje«. A gdja. dr. Slava Pecinovský-Rastovčan našla je u svojoj dobro dokumentiranoj studiji o Lina-Lieder (Archiv für Slav. Philologie, Bd. XXXVI., Heft 1, 2.) više tragova uticaja i pozajmica iz Lenaua, Heinea, Saphira itd. I refren poznate »Miruj, miruj srdce moje« podsjeća me na refren Mörickove romance »Schön Rohtraut«:

— Schweig stille, mein Herze!

Iako inače sama romanca nema sličnosti sa Preradovićevom pjesmom.

Na koncu valja da se posebno osvrnemo na Lina-Lieder. Taj ciklus izrazito ljubavnih pjesama pisanih njemački nastao je očito pod uticajem njemačke romantike. Najvidniji je uticaj Lenauov. Tu je u svemu šesnaest pjesama. Doba postanka tih pjesama nije stalno, pa dok je dr. Drechsler isprva mislio da je Preradović te pjesme pisao još u Bečkom Novom Mjestu, a kasnije — ako se ne varam

— postanak tih pjesama prenio na doba 1853.-56., dotle je dr. Slava Pecinovský-Rastovčan (u gore spomenutoj studiji) mišljenja da su Lina-Lieder nastale u vremenu **1851.-52.**

Ono u čem se oboje slažu to je da su bile namijenjene zagrebačkoj dami gdji. Karolini Schauff. U nekim strofama ovih pjesama Preradović je došao do takve iskrenosti i intenziteta osjećaja kao malogdje u svojoj ljubavnoj lirici.

RES.

PREGLED

ŽIVOT PETRA PRERADOVIĆA. Petar Preradović rodio se 19. marta god. 1818. u Grabrovnici, seocu tadašnje gjurgjevačke krajiške pukovnije, sada županije bjelovarsko-križevačke, od oca Jovana iz Grubišnoga polja, i matere Pelagije, rođene Ivičić, iz sela Grđevca. Njegov otac, koji je od prosta vojnika postao poručnikom, pođe oko god. 1820. u mir i nastani se u Grabovnici, gdje je god. 1828. umr'o, ostavivši troje nejačadi: Petra, Stevana i kćerku Mariju.

Svršivši Petar Preradović u Gjurgjevcu pučku školu, započetu u Grubišnom polju, dođe u vojnički zavod u Bjelovaru. Ali već potkraj god. 1830. uslišana je molba njegove matere i on je kao siroče krajišničkog časnika postao pitomac Vojničke Akademije u Wiener Neustadtu, gdje je bez prekida ostao osam godina (1830.-1838.). Preradović bijaše među najodličnijim đacima, u svome tečaju ponajviše prvi. Tu je stekao nesamo odličnu stručnu naobrazbu, već je zavolio i lijepu književnost, dakako njemačku. Kad je počeo učiti humaniora, zazuji u njemu prvi put pjesnička žica. Na poticaj profesora poetike, kad je god. 1834. izgorio malo ne sav grad Neustadt, spjevao on prvu svoju njemačku pjesmu »*Der Brand von Neustodt*«, dosad neštampanu, a rukopis se čuva u Arkivu Jugoslavenske Akademije. Potaknut prvim uspjehom pjevao je i o drugim zgodama, snivao o pjesmama, a drugari ga smatrali pjesnikom.

U Vojničku Akademiju mogli su biti primljeni po statutu samo katolici i unijati, a inovjerci jedino uz očitovanje roditelja, da smiju u četrnaestoj godini prijeći u katoličku crkvu. Nekatolici učili su nauk vjere zajedno s katolicima, a pored toga bi ih kateheta u osobitim satovima spremao za konverziju. Prema ovim propisima, koji su službeno ukinuti tek god. 1850., postao je i Preradović, dijete pravoslavnih roditelja, dne 8. augusta god. 1832. zajedno sa pet svojih drugova službenim katolikom.

Pjesnikova odgoja u Vojničkoj Akademiji bijaše njemačka, i on bi se u toj okolini, u tako mlađahnoj dobi, bio posve odnarodio, da ga od toga nije sačuvalo: obligatno učenje češkoga jezika od III.-VIII. tečaja. Preradovićevim učiteljem češkoga jezika bijaše poručnik *Tomáš Burian*, vrlo agilan češki rodoljub, osnivač Matice Češke. On je živo utjecao na čitavo kolo mladih Hrvata i Srba u Akademiji. »Naši mladi akademičari« — piše god. 1834. Burian o svojim đacima — čvrsto se prihvaćaju jezika češkoga; neki između njih, kao Srbi i Hrvati, i na svoj jezik ne zaboravljajući, prianjaju uza nj i u njem se vježbaju. Kupio sam im narodne pjesme Vuka Stefanovića i neke druge sitnice. Među svima najgorljiviji su Hrvati i Srbi, ti srčani junaci, puni snage i duhovitosti, ali mrva lukavi; za njima dolaze Česi i Poljaci, pa Slovaci i Moravljani; ostalih je tu veoma malo, a to su obično poniječeni«. (Fr. Ženský: Z dob našeho probuzení. Praha, 1875.). A u svojim uspomenama Burian priča, kako je od god. 1832.-1838. bio učiteljem češkoga jezika u tečaju, gdje je bio naš pjesnik, pa ističe, da je upravo taj tečaj bio najgorljiviji u učenju češkoga jezika i književnosti, a kao najodličnije akademičare toga tečaja spominje potonjeg češkog pisca Villania i našega Petra Preradovića.

Koncem god. 1838. svršio je Preradović Vojničku akademiju, pa se kao poručnik iza punih osam godina vratio u Hrvatsku, gdje je preporodno ilirsko oduševljenje bilo u svome naponu. Pjesnikovo kasnije pričanje, da nije mogao s majkom razgovarati, vrativši se prvi put u Hrvatsku, jedna je romantična pjesnička priča, po kojoj se posve krivo zaključivalo, da je mladi Preradović bio posve odnarođen. Da je tako bilo, vjerojatno je, da ne bi nikada postao hrvatsko-srpskim pjesnikom. Koliko smo mogli konstatirati: Preradović u Vojničkoj akademiji živi u velikome kolu Hrvata, Srba, Čeha i Poljaka; on je gotovo savršeno naučio češki, te je mogao korektno i pisati češkim jezikom; njegov učitelj F. Burian odgojio ga u duhu Kollárova Sveslavenstva;

pjesnik je tu upoznao češku književnost, čitao čuvenu »Slávy dceru«, dopale su mu ruku Vukove »Srpske narodne pjesme«, Gajeva »Još Hrvatska« i Vukotinovićeva »Nek se hrusti šaka mala« i t. d., a po tome nije on za vrijeme studija primio manje poticaja za svoje narodno osvještenje od ostalih preporoditelja, koji su također, kidajući okove svoje njemačke kulture, otvarali osnove nove narodne kulture.

Potkraj god. 1838. došao je Preradović kao poručnik u Milan, gdje je u svojoj pukovniji našao više časnika Hrvata, a god. 1840. dođe u njegovu pukovniju i poručnik *Ivan Kukuljević Sakcinski*, tada čuveni već autor »Jurana i Sofije«, prve prikazivane preporodne drame. Utjecaj Kukuljevićev živo se odbio u duši Preradovićevoj. On doduše nije mogao pjevati na hrvatskom jeziku, jer njegovo poznavanje jezika nije bilo dostatno, da u nj zaodijeva svoje misli, a niti je u onim prilikama mogao svoje znanje proširiti. Ali zato je počeo prevoditi s hrvatskoga na njemački, a za izvorne njemačke pjesme odabirao je narodne predmete. God. 1843. premještena je Preradovićeva pukovnija iz Milana u Zadar. Na polasku u Dalmaciju upoznao se Preradović u Milecima s natporučnikom *Špirom Dimitrovićem Kotaraninom*, koji je sam pjevao pjesme, ugledajući se u narodnu poeziju i u Kačića. Kad ne zadugo stiže u Zadar Špirina pjesma, u kojoj on slavi Preradovića, nazvavši ga po Kačiću »Petrom, od Perlata kapetanom«, morao je Preradović pjesmom odgovoriti. Tako nastade *»Poslanica Špiri Dimitroviću«*, prva njegova hrvatska pjesma.

U Zadru je upoznao Preradović *Antu Kuzmanića*, koji je upravo uto pokretao *»Zoru Dalmatinsku«* On skloni pjesnika, da mu je za prvi broj »Zore« spjevao pjesmu *»Zora puca — bit će dana«*. I sad zaredaše u »Zori Dalmatinskoj« njegove pjesme jedna za drugom, a kad je izašao »Putnik«, sve je bilo uvjereno, da se javio pravi pjesnik, i »Danica« je pjesmu preštampala. Već god. 1846. izašla je u Zadru prva knjiga Preradovićevih pjesama *»Prvenci»*.

Preradović živio je u Zadru od kraja god. 1843.-1847. Tu je pjesnik zavolio *Pavicu* de Ponte, kćerku tribunalnog savjetnika, i uz ovu prvu ljubav niknuo je najveći dio njegove erotike. Štampajući »Prvence« pjesnik se zaručio s Pavicom, ali vlasnik pukovnije, grof Gyulay, da mu prepriječi nakanjenu ženidbu, premjesti ga iz Zadra u Peštu. Pjesnik pođe u Beč, gdje se prikaže grofu, te mu odrešito izjavi, da nikako ne će odustati od ženidbe. Ta odrešitost slomi otpor vlasnika pukovnije, pa mu napokon dopusti, da se ženi i vrati u Zadar. Na povratku u Zadar došao je pjesnik u Zagreb, gdje je bio prelijepo primljen. Međutim god. 1847. premještena je Preradovićeva pukovnija u Italiju, gdje je boravila u Udini, Bresciji i najkašnje u Paviji, gdje ih zateče talijanska revolucija. Kod mjestanca Gli Angeli pred Mantovom došao je pjesnik 19. maja god. 1848. prvi put u bojnu vatru. Pošto su Talijani istjerani iz austrijskog dijela Italije, dođe pukovnija Preradovićeva u Piacenzi, odavle u Monzu, a onda je pjesnik dobio dopust i otišao u Dubrovnik, gdje se 11. oktobra god. 1848. vjenčao s Pavicom i vratio se iza malo sretnih dana u Italiju, gdje je na bojnome polju pjevao »Kraljevića Marka«.

U doba iza revolucije i u početku apsolutizma živio je Preradović u Zagrebu, kamo je pridijeljen kao podnačelnik bojnog odsjeka Banskoga vijeća. U Zagreb je stigao 21. februara god. 1849. Kad je ukinuto Bansko vijeće, pridijelio ga ban Jelačić najprije vojnom zapovjedništvu u Zagrebu, a onda ga uze k sebi za pobočnika. God. 1851. izdao je u Zagrebu zbirku *»Nove pjesme«*, posvećene mladome biskupu Strossmayeru. Poslije toga započe pjevati *»Lopudsku siroticu«*, i onda zašuti, kao svi ostali preporodni lirici. U jesen god. 1852. postao je majorom njemačko-banatske krajiške pukovnije, te je potkraj godine došao u Kremonu sa svojom ženom i dječicom, Milicom i Slavicom. Kad je ta pukovnija bila raspuštena, pođe potkraj g. 1853. za zapovjednika korduna u Kovinj na Dunavu. U januaru g. 1854. premješten je u Erdelj, a onda još iste godine pridijeljen vrhovnom zapovjedništvu vojske u Beču. Tu mu se rodio iste godine sin Dušan, ali g. 1855. umrije mu kćerka Slavica i žena. Pjesnika

je ta porodična nesreća tako satrla, da ga je sve u Beču mrzilo, i on zamoli i steče premještenje u svoju Krajinu. Tako dođe potkraj g. 1855. u prvu bansku pukovniju u Glinu. U »Nevenu« (1856.) izišle su iza dulje šutnje dvije njegove pjesme: elegija *»Poželjeni kraj«* i oda *»Smrt«*, poslije kojih je opet zašutio.

Povraćena ustavna sloboda zatekla je Preradovića u Temišvaru (1860.). Pjesnik se iskreno obradovao pomlađenom narodnom životu, a prva mu je pjesma u to doba *»Rodu o jeziku«*. Prvi je decenij konstitucije posljednji, ali najplodniji i najzreliji decenij u Preradovićevu pjesničkom stvaranju. Ali on se i živo zanimao za naš politički život, pače je i utjecao na nj kao odlučni pristalica Strossmayerove politike. God. 1863. premješten je u Beč, gdje se g. 1865. oženio gospojicom *Emom Regnerovom*, kojoj je posvećena lijepa pjesma »Onoj« (1865.). Iste godine bude premješten u Veronu, a g. 1866. dobio je brigadu u Aradu najprije kao pukovnik, a zatim kao general. Posljednjih godina života živio je u Beču. Umro je 18. augusta g. 1872. u Fahrafeldu kod Veslave (Vöslau) u Donjoj Austriji, a pokopan u Beču. Mrtvo tijelo pjesnikovo preneseno je g. 1879. iz Beča u Zagreb, gdje je sahranjeno u arkadi na Mirogoju.

B. V.

MILICA PL. NOVAKOVIĆ - GJURABOJSKA. Kad je Petru Preradoviću god. 1855. umrla kćerka Slavica, dijete od tri i pô godine, a malo zatim iste godine i žena Pavica, zamolio je ojađen pjesnik premještenje, te je potkraj god. 1855. došao u prvu bansku pukovniju u Glinu. Tu je upoznao i zavolio Milicu Novakovićevu, a njihova je ljubav svršila tragično. Pjesnik ostao je u Glini samo dvije godine. God. 1857. premješten bi naglo u Beč. Milica ostala je sama, noseći pod srcem plod svoje ljubavi. Pa kad se od nje odbila i njena svojta, ostavi i ona Glinu i dođe u Zagreb. Tu se udomila kod prijateljice gđe. Eveline Popović, rođene Peleš, iz Gline, i rodila sina Radovana. »Ona se ne bi tužila *nikada, nikome*. Ni prijateljici. Ali njena unutrašnjost bila je uzdrhtala, natrunjena melankolijom. Neizbježivom.« Već god. 1863. umrla je mlada majka, nesuđena ljuba pjesnikova. Tek dvije godine poslije njene smrti oženio se Preradović Emom Regnerovom, koja mu je već i prije uzgajala djecu. Za maloga Radovana brinuo se pjesnik, a pravom pomajkom bila mu do smrti Evelina Popović. Na Mirogoju, nasuprot arkadi Petra Preradovića, u jednome grobu počivaju: Milica pl. Novaković, Radovan Preradović i Evelina Popović. (Isp. A. K. Cvijić: Drhtaji umjetničkih duša. II. Nar. Nov. 1909. br. 207.)

U poeziji Preradovićevoj nije ostavila Milica duboki trag. U ugođaju idilske ljubavi u Glini nastala je samo lijepa elegija »Zemaljski raj«, gdje maša pjesniku dočarava kraj, procvao vječnim cvijećem, kraj vječne sreće, gdje ljubav i mir veže u kolo cio svijet, gdje su svi ljudi braća. Tu je usred bašče kućarica, priprosti stanak, »uska, niska kolibica — ali za dva srca dost«. U velikome idealnom svijetu svojih sanja traži pjesnik mali dijelak svoje sreće, ali osjeća, da je sve to samo pjesnička fikcija:

Ah na zemlji ne ima raja,
Želja za njim to je sve!

U toj sjetnoj čežnji za malo čiste sreće, koje u svijetu nema, odrazila se ljubav pjesnikova prema Milici, i nigdje više. Krivo se misli, da je njoj namijenjena pjesma »Miruj, miruj, srce moje!«, gdje se u jednom stihu spominje ime Milka. Ta je pjesma prvi put izašla u br. 4. »Zore Dalmatinske« god. 1845., i tu pomenuti stih glasi: »Nije P.... tvoja više«, dakle je Zadarkinja Pave de Ponte ona, s koje uzdrhta srce pjesnikovo. No njemu se činilo ime Pave neprilično ili nije htio iznositi ponovo ime njeno, pa u izdanju »Prvenaca« (1846.) pomenuti stih već glasi: »Nije Milka tvoja više«...

B. V.

O »LOPUDSKOJ SIROTICI«.

Petar Preradović započeo je ideju o sastavku romantičnog epa »Lopudska sirotica« kad je prvi put za mladih dana posjetio Dubrovnik, gdje je legenda o tragičnom dogo-

daju nevine lopudske djevojke bila živa. Njega, mladoga pjesnika, u ono još romantično doba, morala je duboko dirnuti sudbina sirotice, koja iz ljubavi gine, te je možda već tada počeo da pjeva prve stihove o njoj. No sam ep počeo je da ozbiljno radi istom kasnije. God. 1853., kada je boravio kao vojnik u *Kremoni* piše svom prijatelju Iv. Aug. Kaznačiću, liječniku u Dubrovniku, da je »za potporu »Nevena«, zabavnog i poučnog lista, koji je 1852. god. počeo izlaziti, obećao sastaviti jednu pjesmu i da je odabrao »pripovijest o sirotici Lopudskoj, koju je već i *Trnski* zaodeo pjesničkim ruhom«.

Zato traži od Kaznačića podatke o događaju: »1. Kaži mi jednu staru sada već izumrlu vlastelinsku obitelj Dubrovačku. 2. Kojom je prigodom poginulo ono nekoliko Lopudskih kapetana... itd. Kako im se slavi uspomena itd.? 3. Kakove je vrsti manastir na otoku sv. Andrije, kakvi su u njemu fratri i kako dugo taj manastir tamo stoji? 4. Kako se zove glavno mjesto na Lopudu i komu je svecu posvećena crkva tog mjesta? Je li to mjesto na obali ili unutri otoka«. Preradović ga upućuje da se svjetuje o tome s Kazalijem i veli mu: »Jedan put smo se i razgovarali o tomu, kad sam u Dubrovniku bio«, iz čega se vidi, da je zamisao nikla već onda.

Iz jednog drugog pisma iste godine upravljenog Kaznačiću, vidi se da mu je ovaj poslao podatke i jednu »knjižicu o sirotici Lopudskoj« pa mu Preradović zahvaljuje i veli: »sada imam dosti gradiva — ne fali mi ništa više nego samo pjesan«.

Pjesnik je zaista započeo svoje djelo osobitim zanosom čitavo prvo i polovicu drugog pjevanja. Međutim djelo je ostalo nedovršeno. Uzrok tome biti će dvojaki. Sam Preradović u pismu, kojem traži od Kaznačića podatke, veli: »Budući da znadeš, kako je *kratka* dobra volja pjesnikova da štogod napravi, zato gledaj da me što prije izvjestiš..., jer će drugčie možda proći ova sgoda, a š njome i sva prilika, da pjesma ugleda bijeli sviet«. A i prema podacima, koje traži, vidi se, da osim mašte, nije imao ništa i da mu je ambijenat događaja bio veoma slabo poznat. U takvom slučaju posao ne ide lako od ruke. Ali sa svim tim, uspjeh fragmenta dokazuje nam, da to nije bio ni pošto glavni uzrok, što je djelo ostalo nedovršeno. Ljepota onog što je napisao, bila bi sigurno provejavala i konac djela, da nijesu nadošle nenadno druge prilike, koje su ga kao vojnika pozivale na drugo mjesto. Promjena ambijenta i načina života pomutile su idilu pjesničkog raspoloženja i Preradović je bio primoran prekinuti već načeto djelo — stalno namjerom da ga nastavi u povoljnijim prilikama. Ali to se nije dogodilo.

Bilo je to nekako osamdesetih godina, kad mi prvi put dopadoše ruku »Pjesnička djela Petra Preradovića«, te stadoh nekim osobitim interesom čitati ocjenu »O Preradovićevih pjesmah« dra. Franje Markovića, koja je tiskana u toj zbirci. Nekako me uprav u živac dirnuše slijedeće Markovićeve riječi: »Lopudska sirotica«, to bi bio romantičan epos. Mnogi će pročitav onaj ulomak i ushićen i ujedno tužan sjetiti se glasovitoga klasičnoga torza, takav divnih oblika savršen torzo jest onaj ulomak. Po našem mnijenju on je umjetnički najsavršeniji spjev Preradovićev, premda — i opet vječita šteta — nije savršen«. (Str. 31.—32.) Stadoh već onda čitati s nekim osobitim zanosom taj u istinu klasični ulomak i opčaran krasotom toga spjeva, često sam se na njega navraćao, te ga tako i na pamet naučio.

Stojeći nekoliko godina kašnje na glavici sv. Nikole na ostrvu Hvaru, otkud puca vidik na sinje more tamo spram ostrva Korčule, Lastova, Mljeta gotovo čak do Dubrovnika, saletiše me nenadno uvodni Preradovićevi stihovi iz »Lopudske sirotice«:

»Dalmatinskoj na obali kršnoj
Gdje se ljubi sa zemljicom more
Te s gorućih cjelova se radja
Ozbilj kopnu, a milina moru,
Gdje se zemlja silno razmrvila
I otoci more nadrobila,
A more joj darežljivost vraća
Silne luke krajem zidajući« i t. d.

i veličanstvena slika ocrtana tako plastično Preradovićevim perom, puče mi pred očima

svim svojim poetskim svjetlom. Tad me obuze neka gotovo neobuzdana želja, da privedem kraju taj ep i već tada zasnovah u krupnim crtama cijelu osnovu. Narodna legenda o »Lopudskoj sirotici« bila mi je dovoljno poznata, te sam ju kasnije vrlo malo promijenio i nabacih već onda nekoliko stihova u svezi s drugim nedovršenim pjevanjem.

O Božiću 1902. god. na nagovor prijatelja Josipa Milakovića nastavio sam svoj rad i ubrzo ga dovršio.

O samoj osnovi spomenut mi je, da sam nastojao, kako bi iz onoga što nam je Preradović ostavio, intuicijom domjerio donekle njegov plan, koji, rekao bi da i nije strogo bio zasnovan po narodnoj legendi. No ja tome ne dajem velike važnosti; glavno je da je Preradović svojom velikom pjesničkom intuicijom osjetio onu duboku poeziju narodne legende o »Lopudskoj sirotici« i čarom svoje fantazije bio stao zaodjevati svoj veliki plan ističući poglavito one momente, koji neodoljivo djeluju na dušu i u kojima i jest jezgra i čar pjesme.

U drugom i trećem pjevanju upotrebio sam u shodnim momentima sve one Preradovićeve stihove, koji su ostali kao sušta siročad otrgnuti od niza pripovjesti.

Spomenut mi je pri koncu, da sam rukopis dovršenog epa pokazao i pročitao ponajprije našim pjesnicima Milakoviću, Alaupoviću i Kranjčeviću, koji ga je prvi put objelodanio u »Nadi« o Uskrsu 1903. god., a kašnje bio je otisnut u posebnoj knjižici u Tuzli.

Stj Ilijić.

PRERADOVIĆ I KRASINSKI. Preradović preveo je g. 1861. oveću refleksivnu pjesmu »*Resurrecturis*« velikoga poljskog romantika *Zygmunta Krasinskoga* koja se smatra sintezom njegove poezije. Na osnovi toga prijevoda pisalo se o utjecaju Krasinskoga na Preradovića, pa se taj utjecaj precjenjivao i podcjenjivao. Onome, što sam o tome pisao u studiji »Petar Preradović« (Zagreb, 1903.) str. 58.—74., mogu danas dodati nekoliko novih podataka.

Preradović se upoznao u Veslavi, gdje je boravio liječenja radi, s poljskim slavenofilom, knezom Jerzym Lubomirskim, koji mu je dao primjerak pjesme »Resurrecturis«, na kome je dedikacija datirana 22. septembra g. 1861. Preradovića se vanredno dojmila ta pjesma i njih dvojica su zamislili, da se izda izvornik s hrvatskim i češkim prijevodom. Ja sam priopćio i pismo kneza Lubomirskoga, datirano 26. decembra g. 1861., iz kojega se razbira, da je uto Preradović već bio poslao knezu svoj prijevod, ali češki prevodilac još mu se nije javio. Međutim iz prepiske između Preradovića i Trnskoga (Građa, knj. I.) saznajemo, da je i češki prijevod bio gotov, i to u rukama Preradovićevim. Pita se, ko je bio taj češki prevodilac? Lubomirski nazivlje ga svojim dobrim prijateljem i spominje ime njegovo, ali nečitljivo. Gosp. Dušan Preradović poslao mi je kasnije iz knjižnice svoga oca zbirku pjesama *Pomněnky na cestách života*«, češkoga pjesnika *V. Štulca* s ovom posvetom: »Slavnému věštci na jihu slovanskem Preradovićovi, pěvci blahoduchých písni a tužeb, na důkaz úcty a lásky pobratimské pomněnkou z Prahy Váceslav Stulc. Na Vyšehradě d. 1. Září 1861.« Knjiga izišla je u Pragu 1845., dakle je izvan nje povod, da je poklonjena našemu pjesniku. Pored ove knjige poslao mi je g. Dušan Preradović i češki rukopis prijevoda »Resurrecturis«, bez potpisa prevodioca, ali pismo je Štulcovo, posve jednako onome u posveti knjige »Pomněnky«. *Dakle češki je prevodilac »Resurrecturis« V. Štulc.* Nema sumnje, da je knez Lubomirski upoznao Preradovića sa Štulcem, i to bijaše povod, da je naš pjesnik primio od češkoga pjesnika na dar »Pomněnky«, i ako je posveta u toj knjizi datirana 1. septembra 1861., a posveta pjesme »Resurrecturis« tek 22. septembra 1861. Preradović je s knezom ugovorio izdanje pjesme u tri jezika, pa je dalje sam dopisivao sa Štulcem. Zamišljeno izdanje nije nikada izašlo, valjada zato, što je tadašnje II. izdanje »Resurrecturis« bilo uopće zabranjeno.

U rukopisu Preradovićevih pjesama označeno je kod »Resurrecturis« samo: »prijevod iz poljskoga«, pa je ta oznaka ušla i u sva izdanja. Po tome bi se moglo misliti,

da Preradović nije ni upamtio ime poljskoga pjesnika, dakle da nije poznavao njegova djela, a nekmoli da bi ona na nj utjecala. Ali tako nije. Preradovićev je prijevod prvi put štampan u br. 11. »Vijenca« g. 1869., i tu je sam pjesnik dodao značajnu bilješku: »Ova pjesma slavnoga poljskoga pjesnika Krasinskoga, premda je na nekojih mjestih malo mistična, imade toliko lijepih i lijepo izraženih istina, da zaslužuje prijevodom biti udomljena i u našem svijetu«. A g. Dušan Preradović javio mi je, da je pjesnik sâm, davajući prepisivati svoje pjesme, precrtao u »Vijencu« ime autora »Resurrecturis«, dakle da je htio, da se ime njegovo ne spominje. A i to se može shvatiti. Krasinski je izdavao svoja djela dosljedno bez imena svoga i bez pseudomina (»poète anonyme de la Pologne«), a i Mickiewicz, govoreći o njegovoj »Nieboskoj Komedii« u svojim pariskim predavanjima o slavenskim književnostima, nije htio da mu spomene ime, već simpatično ističe ovo zatajivanje autorstva. Preradović je poznavao Mickiewiczeva predavanja — ta prema njima je gradio svoga »Kraljevića Marka« — pa je shvatljivo, da je i on *htio* sačuvati, poznavajući djela Krasinskoga, tajnu autora »Resurrecturis«.

B V.

BELEŠKE

PROSLAVA STOGODIŠNJICE RODENJA PETRA PRERADOVIĆA. U Zagrebu se je inicijativom »D. H. K.« konstituirao odbor, sastavljen iz odaslanika svih društava, koji je dao inicijativu za ovu proslavu. Predsednikom odbora biran je prof. Krsto *Pavletić*. Odbor je organizirao proslavu u Zagrebu i u pokrajini, a odasvuda stižu glasovi, da je njegov poziv naišao na odaziv.

Program zagrebačke proslave je sledeći:

Prvi dan (18. marta):

Dne 18. ožujka u četiri sata posle podne sastanak na Mirogoju, i to pred glavnim ulazom u groblje, odakle kreće povorka k pesnikovu grobu u arkadi.

Tu će se čin pieteta obaviti ovim redom:

1. Hrvatsko pevačko društvo »Lisinski« peva Nadgrobnicu I.

2. Predsednik proslavnog odbora Krsto Pavletić drži nadgrobno slovo.

3. Hrvatsko pevačko društvo »Lisinski« peva Nadgrobnicu II.

4. Pesnikov grob kiti se cvećem.

Drugi dan (19. marta):

I. Svečana akademija u velikoj dvorani Hrvatskog konzervatorija (Glazbeni zavod, Gundulićeva ulica). Počinje u 10 sati pre podne:

1. Svečanim govorom otvara akademiju Ljuba Babić Gjalski.

2. Ivan pl. Zajc: »Bože živi, blagoslovi«. Peva hrv. pev. društvo »Kolo«.

3. O znamenovanju Petra Preradovića u hrvatskoj književnosti. Prikazuje dr. Gjuro Šurmin.

4. »Slavjanstvu«. Deklamira član hrv. zem. kazališta Josip Pavić.

5. »Lijepa naša domovina«. Peva »Kolo«.

II. Pohod k Pesnikovu spomeniku na Akademički trg.

Oko 11 i po kreće povorka od Hrvatskog konzervatorija (Gundulićeva ulica) Ilicom, Marije Valerije ulicom i Zrinjskim trgom.

Raspored:

1. Vilko Novak: »Hrvatskoj«. Pevaju hrv. pev. društv »Sloga« i »Sloboda«.

2. Proslavni govori: a) gradskog načelnika dra. Srkulja; b) slavenskih gostiju; c) jednog člana Jugoslavenske akademije; d) jednog člana sveučilišne omladine.

3. F. S. Vilhar: »Slovenac i Hrvat«. Pevaju hrv. pev. društva »Sloga« i »Sloboda«.

III. Na večer svečana prikazba Preradovićeva »Kraljevića Marka« u hrv. zemaljskom kazalištu.

Tiskom Hrvatskog štamparskog zavoda d. d. u Zagrebu Vlasnik i odgovorni urednik, Branko Maršić

Poverenici „Književnog Juga"

U *Banjoj Luci* . . . . . g. Božidar VIDIĆ
U *Beču* . . . . g. Dr. František SEDLAČEK
U *Beloj Crkvi* . . . . g. Milorad RADOVIĆ
U *Benkovcu* (Dalm.) g. Ljubomir JURKOVIĆ
U *Biogradu* na moru . . g. Đ. DRAŠKOVIĆ
U *Bos. Brodu* . . . . . g. Žarko KOSTIĆ
U *Bos. Krupi* . . . . . g. Murat ŠUVALIĆ
U *Bos. Novom* . . . . . g. Đuro BANJAC
U *Brčkom* . . . gđica Julija ĆELOVIĆEVA
U *Budimpešti* . . g. Dr. Radivoj PAVLOVIĆ
U *Celju* . . . . . g. Fran PEČNIK
U *Daruvaru* g. Dr. Danilo STOJISAVLJEVIĆ
U *Doboju* . . . . . g. Slavko TRNINIĆ
U *Donjem Vakufu* . . g. Jovan OBRADOVIĆ
U *Glini* . . . . . g. Martin ČANIĆ
U *Gracu* . . . . g. Svetozar NEDIMOVIĆ
U *Gračanici* (Bosna) gđica Z. MILANOVIĆEVA
U *Irigu* . . . . . g. Vasa ISAILOVIĆ
U *Karlovcu* . . . . . g. Dušan KOKOTOVIĆ
U *Kninu* . . . . . g. Dr. Grgo BOGIĆ
U *Konjicama* (Štaj.) . . . g. Srećko PUNCER
U *Korenici* . . . . g. Branko KALEMBER
U *Kotoru* . . . . . g. Mihail VASILJEVIĆ
U *Kuli* (Bačka) . g. Branislav BUNJEVČEV
U *Ljubljani* . . . . g. Davorin SLADONJA
U *Metkoviću* . . . . . g. Ivan JERIĆ
U *Mitrovici* . . . g. Pavle RADOVANOVIĆ
U *Nadalju* (Bačka) g. Vojislav KOVAČEVIĆ
U *Našicama* . . . . . g. Nikola pl. KOŠĆEC
U *Nov. Gradišci* g. Dr. Đorđe BRANKOVIĆ
U *Novom Sadu* . . . g. Žarko VASILJEVIĆ
U *Ogulinu* . . . g. Borivoje KIRJAKOVIĆ
U *Omišu* . . . . . g. St. ČAVIĆ
U *Osijeku* . . . . . g. Vjekoslav UJČIĆ
i g. Branko MAGARAŠEVIĆ
U *Palanci* (Bačka) gđica B. MILOJEVIĆEVA
U *Pančevu* . . . gđica Bosa KRISTIĆEVA
U *Petrinji* . . . . . g. Dragutin FILIPOVIĆ
U *Pragu* . . . . . g. Nikola ĐURIŠIĆ
U *Prijedoru* . . . . g. Mladen STOJANOVIĆ
Na *Rijeci* . . . g. Dr. Milutin KOSANOVIĆ
i g. Vilim BAFIĆ
U *Rumi* . . . . . g. Tihomir DOŽUDIĆ
U *Sarajevu* . . . . g. Dr. Pavao MITROVIĆ
i g. Dr. Savo SALATIĆ
U *Sentomašu* . . . . . g. Sredoje BELIĆ
U *Skradinu* (Dalm.) g. Dr. Kosta DOBROTA
U *Slav. Brodu* . . . . . g. Đorđe POPOVIĆ
i g. Fran JAKŠIĆ
U *Somboru* . . . . gđica Vera BUGARSKA
U *Splitu* . . . . . g. Branko NIŽETIĆ
U *Srem. Karlovcima* . . . g. Nikola KOTUR
U *Starom Gradu* (Hvar) . g. Dinko POLITEO
U *Stocu* (Herceg.) . . . . . g. Gojko LALIĆ
U *Šibeniku* . . . . . g. Ante RAJEVIĆ
U *Sutivanu* (Brač) . . . g. Niko ŠTAMBUK
Na *Sušaku* . . . . . g. Daniel PAŠKVAN
U *Temišvaru* . . . g. Dr. Jovan SAVKOVIĆ
U *Travniku* . . . . . g. Zvonimir SERTIĆ
i g. Drago MAĐER
U *Trogiru* . . . . . g. Šimun LOVRIĆ
U *Trstu* . . . . . g. Vlado KRAVOS
U *Turiji* (Bačka) g. Dr. Jovan RADIVOJČEV
U *Tuzli* . . . . . g. Jovan PETROVIĆ
U *Varaždinu* . . . . g. Branko SVOBODA
U *Varadinu* . . . . . g. B. MEŠTEROVIĆ
U *Vel. Kikindi* . . . g. Milan STOJKOVIĆ
U *Visu* (otok Vis) . . . . . g. Dinko PUŠIĆ
U *Vrbovskom* (Gorski kot.) g. Dr. Z. LENAC
U *Vršcu* . . . . g. Đoka ATANASIJEVIĆ
U *Vukovaru* . . . . . g. Petar BINGULAC
U *Zadru* . . . . . g. Vinko KISIĆ
U *Zemunu* . . . . . g. Mirko SEUNIK
U *Zenti* . . . . . g. Svetozar VUJIĆ
Za 42. diviziju na ratištu g. Milutin MIRIĆ

Poverenici stoje u direktnoj vezi sa „Književnim Jugom", ovlašteni su da pretplatu primaju, i da se u opšte u svakom pogledu nađu na ruci pretplatnicima.

Na mnoge upite i reklamacije treba uvažiti: da je Uprava najredovitije razašiljala list svim pretplatnicima. Kad je neko ponovno urgirao koji broj slalo mu se po drugi pa čak i po treći put. Kraj svega toga neki se još nepresteno tuže da nisu primili naročito drugi broj; dok oni kojima smo ponovno slali javljaju sad opet da su ipak s velikim zadocnjenjem primili i prvu pošiljku. Iz svega toga izlazi: da zbog neredovitih prilika ne mogu biti redovne prilike ni na pošti. Molimo stoga gg. pretplatnike da to uvaže, pa ako im tu i tamo koji broj ne stigne na vreme, da izvole malo sačekati, pa tek onda urgirati; jer nama je nemoguće u tolikoj meri slati naknadne brojeve. A one koji su po dvaput primili iste brojeva molimo da nam ih vrate.

Uprava „Književnog Juga".